

ปีที่ 31 ฉบับที่ 1 (2555)

ภูมินามของหมู่บ้านในจังหวัดลำปาง¹

โอฬาร รัตนภักดี* และวิมลศิริ กลิ่นบุบผา

วิทยาลัยสหวิทยาการ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ศูนย์ลำปาง
และภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

บทคัดย่อ

งานวิจัยเรื่องนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาเกี่ยวกับภูมินามของหมู่บ้านในจังหวัดลำปางโดยศึกษาทั้งในส่วนของประวัติความเป็นมา ลักษณะภาษา และคุณค่าของภูมินามหมู่บ้าน ผลของการศึกษาภูมินามจำนวน 985 ชื่อ พบว่าโครงสร้างทางภาษาของภูมินามหมู่บ้านประกอบด้วยคำมูล 1-7 คำ ที่พบมากที่สุดคือชื่อที่ประกอบด้วยคำมูล 2 คำ พบมากถึง 581 ชื่อ คิดเป็นร้อยละ 58.99 ของชื่อทั้งหมด โดยภูมินามอาจประกอบด้วยส่วนประกอบ 2 ส่วน คือ “คำหลัก” และ “คำขยาย” ซึ่งปรากฏเรียงกันได้ 4 แบบ “คำหลัก” “คำหลัก+คำขยาย” “คำหลัก+คำหลัก” และ “คำขยาย+คำหลัก” แบบที่พบมากที่สุด คือ “คำหลัก+คำขยาย” พบทั้งสิ้น 801 ชื่อ คิดเป็นร้อยละ 81.32 ในส่วนโครงสร้างทางความหมาย ศึกษาโดยแยกภูมินามออกเป็นศัพท์หลักคือคำแรกของชื่อหมู่บ้าน และศัพท์ขยายคือคำที่อยู่ต่อจากคำแรกของชื่อหมู่บ้านนั้น พบว่าความหมายที่ปรากฏมากที่สุดของศัพท์หลัก คือ “ลักษณะทางภูมิศาสตร์” และความหมายที่พบมากที่สุดของศัพท์ขยาย คือ “พืช” เมื่อนำความหมายของศัพท์หลักและศัพท์ขยายมานับความถี่ของการปรากฏร่วมกันแล้ว พบว่ากลุ่มความหมาย “น้ำและแหล่งน้ำ” ปรากฏอยู่ในภูมินามของหมู่บ้านในจังหวัดลำปางมากที่สุด รองลงมาคือกลุ่มความหมาย “พืช” รูปศัพท์ที่ปรากฏความถี่มากที่สุด คือ “แม่” รองลงมาคือ “ทุ่ง” “นา” “ท่า” และ “พัฒนา” ตามลำดับ นอกจากนี้ภูมินามของหมู่บ้านยังมีคุณค่าในแง่ที่สามารถสะท้อนให้เห็นลักษณะต่างๆ ของจังหวัดลำปางได้ ทั้งลักษณะทางกายภาพ ตลอดจนสภาพทางสังคมและวัฒนธรรม โดยจำแนกได้เป็น 7 ด้าน ได้แก่ลักษณะทางภูมิศาสตร์ พรรณพืชพรรณสัตว์ ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ตำนานและนิทานพื้นบ้าน วิถีชีวิต ความเชื่อและค่านิยม และลักษณะทางการปกครอง

คำสำคัญ : ภูมินาม, ชื่อหมู่บ้าน, ลำปาง

¹ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (วช.) งบประมาณแผ่นดิน ประจำปีงบประมาณ 2551

*ผู้ติดต่อหลัก

ABSTRACT

This research aims at studying toponyms in Lampang province: village names with emphasis on historical background, linguistic features and values of those toponyms. The 985 village names have been reviewed, and it is found that they are constructed by 1-7 basic word forms. The most frequently-used structure is a two-word combination, consisting of 581 names or 58.99 % of the total. The structure of village name consists of the head noun and modifier. The word order is divided into 4 patterns: “head noun”, “head noun + modifier”, “head noun + head noun”, and “modifier+ head noun”. The most frequently-used pattern is “head noun + modifier,” consisting of 801 names or 81.32%. In terms of semantic feature, following the pattern “head noun + modifier”, it is found that the most frequently used in head noun is related to the local geographic names, and the most frequently-used in modifier is plant. When counting the frequency of head noun and modifier, the result shows that the water resources and plant are the most frequently used, respectively. The 5 most popular words of both heads and modifiers are “mææ” (river), “thung” (field), “naa” (paddy field), “thaa” (peir) and “phat tha naa” (to develop) respectively.

The toponyms reflect the holistic feature of Lampang province, including geography, society and cultural aspects. 7 aspects reflected in the village names include: 1) varieties of geography and climates 2) an abundance of flora and fauna 3) local history 4) local legends and folktales 5) folk life 6) folk belief and values 7) local governance.

Keywords: *Toponym, Village name, Lampang*

ที่มาและความสำคัญของปัญหา

ภูมินาม (Toponym) หมายถึงการศึกษาชื่อของสถานที่ จัดเป็นส่วนหนึ่งของศาสตร์ที่ว่าด้วยการศึกษาเกี่ยวกับชื่อของสิ่งต่างๆ ที่มีอยู่ในภาษา (Onomastics) ส่วนมากภูมินามมักมุ่งเน้นการศึกษาประวัติความเป็นมาและความสำคัญของชื่อเรียกสถานที่นั้นๆ หรือไม่ก็มุ่งเน้นการศึกษาเพื่อให้ประชาชนในท้องถิ่นเกิดความสนใจและตระหนักถึงคุณค่าของถิ่นฐานที่อยู่ ขนบธรรมเนียม วิถีชีวิต สภาพแวดล้อมของท้องถิ่นตน (สุจริตลักษณ์ ตีผลดง, 2543: 51) ทั้งนี้ชื่อของสถานที่ที่นำมาศึกษาได้นั้นมี

ปีที่ 31 ฉบับที่ 1 (2555)

หลายประเภท เช่น ชื่อหมู่บ้าน ชื่อเมือง ชื่อภูเขา ชื่อแม่น้ำ และชื่อถนนหนทางต่างๆ เป็นต้น แต่ในที่นี้ ชื่อหมู่บ้านนั้นจะมีความใกล้ชิดกับประชาชนมากที่สุด เนื่องจากเป็นชื่อที่กำหนดขึ้นโดยคนกลุ่มเล็กๆ ในสังคมที่อาศัยอยู่ในสถานที่เดียวกัน ได้ตกลงและมีความเข้าใจตรงกันเกี่ยวกับลักษณะความหมาย และที่มาของชื่อหมู่บ้านนั้นๆ

การศึกษาเกี่ยวกับภูมินามของหมู่บ้านนั้นจะมีความสำคัญมากเพราะช่วยให้เข้าใจลักษณะต่างๆ ของท้องถิ่น เนื่องจากภูมินามของหมู่บ้านสามารถแสดงให้เห็นลักษณะทางกายภาพ เช่น ภูมิประเทศ ภูมิอากาศ พรรณพืช และพรรณสัตว์ เป็นต้น ตลอดจนสภาพสังคมและวัฒนธรรมของคนในท้องถิ่นนั้นได้ เป็นต้นว่า วิถีชีวิต ความเชื่อ ค่านิยม อาชีพ ตำนาน และประวัติศาสตร์ท้องถิ่น

ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยสนใจที่จะศึกษาภูมินามของหมู่บ้านในจังหวัดลำปางด้วยเหตุผลหลายประการ ได้แก่ ประการแรกจังหวัดลำปางเป็นที่ตั้งเมืองโบราณที่มีความสำคัญด้านประวัติศาสตร์และโบราณคดีทำให้มีชุมชนที่เป็นหมู่บ้านเก่าแก่มากมาย ประการต่อมาจังหวัดลำปางมีความหลากหลายทางด้านภูมิศาสตร์ซึ่งเป็นที่มาของการตั้งถิ่นฐาน และประการสุดท้ายจังหวัดลำปางมีความหลากหลายทางชาติพันธุ์ของกลุ่มชนที่อาศัยอยู่ร่วมกันทำให้มีการผสมผสานทางวัฒนธรรม ซึ่งลักษณะต่างๆ ดังกล่าวนี้นับว่าปรากฏและสะท้อนให้เห็นผ่านทางภูมินามของหมู่บ้านทั้งสิ้น

ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยจึงเห็นว่าเหมาะสมที่จะศึกษาภูมินามของหมู่บ้านในจังหวัดลำปางทั้งในแง่ของประวัติความเป็นมา ลักษณะภาษา และคุณค่าของภูมินาม เพื่อจะได้เข้าใจถึงลักษณะทางกายภาพ สังคม และวัฒนธรรม ของจังหวัดลำปางอย่างลึกซึ้งยิ่งขึ้น

วัตถุประสงค์ในการวิจัย

1. เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาของภูมินามของหมู่บ้านในจังหวัดลำปาง
2. เพื่อวิเคราะห์ลักษณะภาษาของภูมินามหมู่บ้านในจังหวัดลำปางทั้งโครงสร้างทางภาษา และโครงสร้างทางความหมาย
3. เพื่อวิเคราะห์คุณค่าของภูมินามของหมู่บ้านในจังหวัดลำปาง ที่สะท้อนให้เห็นถึงลักษณะทางกายภาพ ตลอดจนสภาพทางสังคมและวัฒนธรรม

ขอบเขตในการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ใช้ข้อมูลภูมินามของหมู่บ้านในจังหวัดลำปาง รวมทั้งสิ้น 985 หมู่บ้าน จาก 13 อำเภอ คือ อำเภอเมืองลำปาง อำเภอแม่เมะ อำเภอแม่ทะ อำเภอเกาะคา อำเภอห้างฉัตร อำเภอเสริมงาม อำเภอสบปราบ อำเภอเถิน อำเภอแม่พริก อำเภอแจ้ห่ม อำเภอเมืองปาน อำเภองาว และอำเภอวังเหนือ โดยเก็บข้อมูลจากทำเนียบท้องที่ พ.ศ.2546 ของกรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย

(2546: 177 – 183) ร่วมกับข้อมูลที่ได้จากหน่วยงานต่างๆ ในจังหวัดลำปาง เป็นต้นว่า ที่ว่าการอำเภอ เทศบาล พัฒนาชุมชน และองค์การบริหารส่วนตำบล ตลอดจนการเก็บข้อมูลภาคสนามจากชาวบ้าน และผู้นำในพื้นที่ประกอบกัน

ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย

- 1.ทราบถึงประวัติความเป็นมา ลักษณะภาษา และคุณค่าของภูมิปัญญาหมู่บ้านในจังหวัดลำปาง
- 2.หน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชนสามารถนำข้อมูลและผลการศึกษาไปใช้ประโยชน์ในด้านต่างๆ ต่อไปได้ เป็นต้นว่า ด้านการท่องเที่ยว และด้านการศึกษา

ทบทวนวรรณกรรม

แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

1. **แนวคิดภาษาศาสตร์โครงสร้าง (Structural Grammar)** ซึ่งจะนำมาวิเคราะห์ลักษณะโครงสร้างทางภาษาของคำภูมินาม แนวคิดนี้มุ่งศึกษาภาษาจากสิ่งที่สังเกตเห็นได้โดยตรง นั่นคือรูปภาษา (Form) และให้ความสำคัญกับโครงสร้างของภาษา คือ การที่หน่วยต่างๆ ของภาษาจากหน่วยที่เล็กที่สุด รวมตัวกันเป็นหน่วยสร้างที่ใหญ่ขึ้น คือ ตั้งแต่ระดับของเสียง หน่วยเสียง พยางค์ หน่วยคำ คำ วลี อนุประโยค จนถึงระดับประโยค

2. **แนวคิดอรรถศาสตร์ชาติพันธุ์ (Ethonsemantics)** ซึ่งจะนำมาวิเคราะห์ลักษณะโครงสร้างทางความหมายของคำภูมินาม แนวคิดนี้เป็นการศึกษาภาษาโดยมีจุดมุ่งหมายที่จะเข้าถึงระบบปริชาน ซึ่งหมายถึงระบบความรู้ ความคิด มโนทัศน์ ของกลุ่มชาติพันธุ์ใดก็ตามจากการวิเคราะห์ความหมายของคำในภาษาของกลุ่ม ทั้งนี้เพราะคำศัพท์ในภาษาเป็นตัวแทนของมโนทัศน์ของคนในชุมชน การศึกษาคำศัพท์จึงทำให้เราสามารถค้นหาระบบมโนทัศน์ของชุมชนได้ (อมรา ประสิทธิ์รัฐสินธุ์, 2546)

3. **ทฤษฎีการจัดกลุ่มทางความหมาย (Semantic Field Theory)** ซึ่งจะนำมาใช้วิเคราะห์โครงสร้างทางความหมายของคำภูมินาม ทฤษฎีนี้มีแนวคิดสำคัญว่า คำแต่ละคำไม่ได้อยู่อย่างโดดเดี่ยว แม้จะไม่สามารถเข้าใจความหมายที่ชัดเจนของคำนั้นได้ แต่ถ้าเรานำคำหลายๆ คำมาเปรียบเทียบกัน ก็จะสามารถเข้าใจความหมายของคำแต่ละคำได้เด่นชัดยิ่งขึ้น นั่นก็เพราะคำแต่ละคำมีความสัมพันธ์ทางด้านความหมาย นักภาษาศาสตร์ที่ศึกษาด้านความหมายจึงถือว่าคำที่มีความหมายอยู่ในขอบเขตมโนทัศน์เดียวกัน (concept domain) จัดอยู่ในกลุ่มความหมายเดียวกัน (semantic field) (ชีชาติ ศรีลัมพ์, 2545: 145)

4. **ภูมินามกับวัฒนธรรม**เป็นแนวคิดที่ว่าด้วยความสัมพันธ์ระหว่างภูมินามกับสภาพทางสังคมและวัฒนธรรม กล่าวคือ ภูมินาม คือ คำนามที่ใช้เรียกขานสถานที่ที่ปรากฏอยู่ในพื้นที่ทั่วไป ทั้งนี้ภูมินามมักตั้งและกำหนดให้มีความแตกต่างเบื้องต้นทางพื้นที่ เพื่อจะได้สามารถเรียกบ่งบอกสถานที่

ปีที่ 31 ฉบับที่ 1 (2555)

ต่าง ๆ ได้อย่างจำเพาะเจาะจง (ไพฑูรย์ ปิยะปกรณ, 2537: 49) ซึ่งผู้ที่ตั้งภูมินามส่วนมาก ได้แก่ ผู้คนที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในสถานที่นั้นๆ นั้นเอง และด้วยเหตุที่การตั้งชื่อเรียกสถานที่หรือภูมินามเกี่ยวข้องกับผูกพันอยู่กับคน ทำให้ภูมินามมีนัย บางประการที่สามารถบ่งบอกถึงวิถีคิด วิถีชีวิต และวัฒนธรรมของกลุ่มคนที่อาศัยอยู่ในสถานที่นั้นได้ ดังนั้นในการศึกษาภูมิปัญญาและวัฒนธรรมของกลุ่มชนจึงอาจศึกษาได้จากการตั้งภูมินามนี้ได้ทางหนึ่ง

5. ภาษาพื้นบ้าน ภาษาหรือถ้อยคำระดับสามัญธรรมดาที่ใช้ในประเพณีปรัมปรา ตลอดจนการแสดงออก การใช้คำ และชื่อต่างๆ ที่ใช้กันอยู่ในกลุ่มพื้นบ้านหรือท้องถิ่นใดท้องถิ่นหนึ่ง ถือเป็นข้อมูลประเภทมนุษยปฐะในทางคติชนวิทยา ซึ่งเรียกว่า ภาษาพื้นบ้าน (Folk Speech) ซึ่งในการศึกษาภาษาพื้นบ้านโดยเฉพาะอย่างยิ่งการตั้งชื่อแบบพื้นบ้าน (Folk Naming) เป็นเรื่องที่กว้างขวางมาก เพราะในโลกนี้จะมีสิ่งต่างๆ มากมายที่เราสามารถตั้งชื่อหรือตั้งชื่อเล่นให้ได้ นับตั้งแต่คนซึ่งเป็นสมาชิกในครอบครัว สัตว์เลี้ยง บ้าน ไร่ สวน หรือชื่อสถานที่ ซึ่งจะบ่งบอกลักษณะภูมิศาสตร์ และเป็นชื่อที่ตั้งสำหรับชุมชนด้วย

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

เรื่องภูมินามนี้มีผู้สนใจศึกษาไว้มากในหลากหลายแง่มุม โดยแตกต่างกันไปทั้งขอบเขตพื้นที่ และแนวทางการวิเคราะห์ โดยอาจมีประเด็นในการศึกษาที่คล้ายคลึงกันอยู่บ้าง แต่ก็มีวัตถุประสงค์ และจุดเน้นบางประการที่ไม่เหมือนกัน ในที่นี้อาจจำแนกได้เป็น 3 กลุ่ม ได้แก่

1. เอกสารและงานวิจัยที่เป็นการศึกษารวบรวม มุ่งเน้นที่จะรวบรวมประวัติความเป็นมาของชื่อสถานที่ต่างๆ มักเป็นการเก็บข้อมูลภาคสนามแล้วนำมาเสนอในลักษณะบรรยายและอธิบายถึงที่มาและประวัติของภูมินามนั้นๆ โดยอาจจำแนกตามเขตพื้นที่ หรืออาจมีการวิเคราะห์ที่มาหรือประวัติของภูมินามแต่ละแห่งว่ามาจากอะไรแล้วจึงจัดกลุ่มข้อมูลไปตามนั้น เช่น งานวิจัยเรื่อง **ภูมินามท้องถิ่นจังหวัดลำปาง** ของสุริย์รัตน์ หาญคำ (2535) ซึ่งเป็นการศึกษาประวัติความเป็นมาของชื่อสถานที่ในจังหวัดลำปาง โดยพบว่า การตั้งภูมินามจำแนกได้เป็น 5 ประเภท และงานวิจัยเรื่อง **ภูมินามจังหวัดพิษณุโลก** ของเสนหา บุญยรักษ์ และทิพย์สุดา นัยทรัพย์ (2542) ซึ่งเป็นการรวบรวมประวัติความเป็นมาของชื่อหมู่บ้าน ตำบล อำเภอ แม่น้ำ ลำคลอง ถ้ำ น้ำตก ภูเขา วัด และถนน ในจังหวัดพิษณุโลก เป็นต้น

2. เอกสารและงานวิจัยที่เป็นการศึกษาเชิงภาษาศาสตร์ มุ่งเน้นการศึกษาภูมินามโดยใช้แนวคิด ทฤษฎี และวิธีการทางภาษาศาสตร์มาเป็นเครื่องมือในการวิเคราะห์ โครงสร้างของคำที่นำมาตั้งเป็นภูมินาม จำแนกได้เป็น 3 ลักษณะ ดังนี้

2.1 การศึกษาเกี่ยวกับโครงสร้างของคำที่เป็นภูมินาม มุ่งศึกษาวิเคราะห์เรื่องโครงสร้างทางภาษาและโครงสร้างทางความหมายของคำที่เป็นภูมินาม เช่น งานวิจัยเรื่อง **ชื่อหมู่บ้านในภูมิภาคตะวันตกของประเทศไทย : กาญจนบุรี นครปฐม ประจวบคีรีขันธ์ เพชรบุรี ราชบุรี**

สุพรรณบุรี สมุทรสงคราม สมุทรสาคร ของสุจิตลักษณ์ ดีผดุง (2547) โดยวิเคราะห์โครงสร้างทางภาษาของชื่อหมู่บ้าน โครงสร้างทางความหมายของนามทั่วไปที่ใช้เป็นคำแรกของชื่อหมู่บ้าน และการแจกแจงความถี่ของนามทั่วไปที่ใช้เป็นคำแรกของชื่อหมู่บ้าน และงานวิจัยเรื่อง**ภูมินามของหมู่บ้านในเขตภาคเหนือตอนล่าง** ของสุพัตรา จิรนนทนารณ์ และอัญชลี สิงห์น้อย (2547) ซึ่งศึกษาถึงโครงสร้างทางภาษาศาสตร์เกี่ยวกับที่มาของชื่อ โครงสร้างคำ ลักษณะและการจำแนกนามทั่วไปของชื่อหมู่บ้าน ตลอดจนศึกษากลุ่มความหมายของชื่อหมู่บ้าน

2.2 การศึกษาเกี่ยวกับการใช้ภาษาในการตั้งภูมินามเช่น บทความเรื่อง การตั้งชื่อท้องที่ของไทย ของมณีปิ่น พรหมสุทธิรักษ์ (2540: 114 - 120) ซึ่งศึกษาเกี่ยวกับการตั้งชื่อตั้งแต่ระดับจังหวัดจนถึงหมู่บ้าน โดยหาสาเหตุสำคัญของการตั้งชื่อท้องที่และลักษณะภาษาที่ใช้ในการตั้งชื่อท้องที่ และงานวิจัยเรื่อง**ชื่อบ้านนามเมืองจังหวัดตรัง** ของวรรณนา นาวิมูล และคณะ (2547) ซึ่งเป็นการศึกษาที่มาของชื่อบ้านนามเมืองในจังหวัดตรังทั้งชื่อจังหวัด อำเภอ ตำบล และหมู่บ้าน เป็นต้น

2.3 การศึกษาเกี่ยวกับคำที่เป็นภูมินามในเชิงเปรียบเทียบเป็นต้นว่า งานวิจัยเรื่องชื่อหมู่บ้านของอำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ ของสุวิไล เปรมศรีรัตน์ และสุขุมาวดี ขำหิรัญ (2527) ซึ่งเป็นการศึกษาความหมายของชื่อหมู่บ้านและเปรียบเทียบความแตกต่างของชื่อหมู่บ้านที่คนในท้องถิ่นรู้จักกับชื่อทางราชการ และงานวิจัยเรื่อง**ชื่อหมู่บ้านในมณฑลทลวงสีและภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย** ของปราณี กุลละวณิชย์ (2535) ซึ่งเป็นการเปรียบเทียบชื่อหมู่บ้านจ้วงในมณฑลทลวงสีกับชื่อหมู่บ้านใน 4 จังหวัดทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย โดยวิเคราะห์โครงสร้างทางภาษาของชื่อเป็นสำคัญ

3. เอกสารและงานวิจัยที่มุ่งเน้นศึกษาเชิงภูมิศาสตร์เป็นต้นว่าบทความเรื่อง ภูมินามการตั้งถิ่นฐานหมู่บ้านชนบทในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ :วิเคราะห์รูปแบบทางภูมิศาสตร์ของนามทั่วไป ของไพฑูรย์ ปิยะปกรณ (2537: 49 - 60) ซึ่งเป็นการศึกษารูปแบบทางภูมิศาสตร์ การกระจายของนามทั่วไป นามทั่วไปกับปัจจัยการเลือกที่ตั้งเริ่มแรกในการตั้งถิ่นฐานในชนบท และความหมายของนามทั่วไปตามภาษาถิ่นกับศัพท์ภูมิศาสตร์ในภูมินามของหมู่บ้านชนบทภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

วิธีการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ซึ่งมุ่งเน้นการวิเคราะห์ตามสภาพความเป็นจริงที่เกิดขึ้น โดยผู้วิจัยมีวิธีการดังต่อไปนี้

- 3.1 สืบค้นเอกสารที่ใช้ประกอบการวิจัย กำหนดวัตถุประสงค์ และขอบเขตของการวิจัย
- 3.2 เก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของภูมินามของหมู่บ้านในจังหวัดลำปางจากเอกสาร และเก็บข้อมูลภาคสนามโดยใช้การสัมภาษณ์แบบเจาะลึกผู้ให้ข้อมูลกลุ่มเป้าหมาย
- 3.3 วิเคราะห์ข้อมูลตามประเด็นที่กำหนดไว้ในวัตถุประสงค์ของการวิจัย

3.4 สรุปผลการวิจัย

ผลการวิจัย

ลักษณะภาษาของภูมินามหมู่บ้านในจังหวัดลำปาง

การวิเคราะห์ลักษณะภาษาของภูมินามหมู่บ้านในจังหวัดลำปาง มีวัตถุประสงค์เพื่อแสดงให้เห็นถึงโครงสร้างของคำที่ประกอบกันเป็นชื่อหมู่บ้าน ตลอดจนความหมายของคำศัพท์ที่เลือกมาใช้ในการตั้งภูมินามหมู่บ้าน ซึ่งจะช่วยให้เห็นถึงโลกทัศน์ของคนในชุมชนได้เป็นอย่างดี ผู้วิจัยแบ่งประเด็นในการศึกษาเป็น 2 ประเด็น ได้แก่ โครงสร้างทางภาษาและโครงสร้างทางความหมาย ดังต่อไปนี้

โครงสร้างทางภาษา ผู้วิจัยพิจารณาโครงสร้างภาษาจากจำนวนคำและโครงสร้างคำ ดังนี้

1. จำนวนคำ

จากการวิเคราะห์จำนวนคำที่ประกอบอยู่ในภูมินามหมู่บ้านของจังหวัดลำปางจำนวน 985 ชื่อ ผลการศึกษาพบว่าภูมินามของหมู่บ้านในจังหวัดลำปางประกอบด้วยคำมูลตั้งแต่ 1 - 7 คำ เช่น “บ้านกล้วย” “บ้านท่านาง” “บ้านต้นมันสามัคคี” “บ้านพระบาทหนองหมู” “บ้านแม่ลู่ไหมไชยมงคล” “บ้านประตูต้นฝ้าย-ท่านางลอย” “บ้านด้าสามัคคีอนุสาวรีย์พ่อเจ้าทิพย์ช้าง” ภูมินามส่วนใหญ่ประกอบด้วยคำมูลตั้งแต่ 1 - 3 คำ โดยเฉพาะคำมูล 2 คำนั้นพบมากที่สุดถึง 581 ชื่อ คิดเป็นร้อยละ 58.99 ซึ่งมากกว่าครึ่งหนึ่งของจำนวนภูมินามทั้งหมด ลักษณะดังกล่าวนี้บ่งชี้ว่าสอดคล้องกับลักษณะคำในภาษาไทยซึ่งเป็นภาษาคำโดด จึงไม่นิยมคำขนาดยาว

2. โครงสร้างคำ

พิจารณาจากส่วนประกอบของคำ รูปแบบการเรียงคำ และความสัมพันธ์ของคำที่เรียงกันในภูมินามผลการศึกษาพบว่าโครงสร้างของคำอาจประกอบด้วยส่วนประกอบ 2 ส่วน คือ “คำหลัก” ทำหน้าที่แสดงความหมายหลักของชื่อ และ “คำขยาย” ทำหน้าที่ขยายความหมายของคำหลัก ทั้งนี้ “คำหลัก” จะต้องปรากฏเสมอ แต่คำขยายจะปรากฏเฉพาะในชื่อที่ประกอบด้วยคำมูลตั้งแต่ 2 คำขึ้นไปเท่านั้นคำหลักและคำขยายที่ประกอบอยู่ในชื่อ มีรูปแบบการเรียงคำได้ 4 แบบ คือ “คำหลัก” “คำหลัก+คำขยาย” “คำหลัก+คำหลัก” และ “คำขยาย+คำหลัก” รูปแบบที่ปรากฏมากที่สุดคือ แบบ “คำหลัก+คำขยาย” ปรากฏถึง 801 ชื่อ คิดเป็นร้อยละ 81.32 จึงอาจกล่าวได้ว่าภูมินามส่วนใหญ่เป็นคำประสมชนิดคำนาม หรืออาจเป็นนามวลี เพราะมีการเรียงคำแบบเดียวกัน คือ วางคำหลักซึ่งเป็นคำนามไว้หน้าคำขยาย รองลงมาคือแบบ “คำหลัก” พบ 118 คำ คิดเป็นร้อยละ 11.98 ของภูมินามทั้งหมด ส่วนรูปแบบอื่นพบจำนวนน้อยมาก ดังตัวอย่างภูมินามที่มีการเรียงคำทั้ง 4 แบบต่อไปนี้

คำหลัก	คำหลัก	+	คำขยาย	คำขยาย	+	คำหลัก	คำหลัก	+	คำหลัก
ขาม	สบ	+	จาง	จ้าว(โจง)	+	พิชัย	รวม	+	ชัย
เวียง	จำบอน	+	เก่า	ใหม่	+	จำบอน	สาม	+	เหลี่ยม
ศิลา	ร่ม	+	โพธิ์ทอง	เด่น(ลักษณะ)	+	ไม้ซุง	บน	+	ทุ่ง
ชมพู	เขลางค์	+	ทอง	เด่น(ลักษณะ)	+	สมัย	เจริญ	+	ประเทศ
วัฒนา	พระธาตุ	+	นาก่วมเหนือ	ใหม่	+	ห้วยรากไม้	หลัง	+	โรงเรียนมัธยม
วิทยา									

สำหรับการเรียงคำแบบ “คำหลัก+คำขยาย” และ “คำหลัก+คำหลัก” นับว่าสอดคล้องกับโครงสร้างไวยากรณ์ในภาษาไทย ในขณะที่การเรียงคำแบบ “คำขยาย+คำหลัก” นั้น ไม่สอดคล้องกับโครงสร้างไวยากรณ์ในภาษาไทย แต่การเรียงคำแบบนี้บางกรณีเพื่อแสดงลักษณะเฉพาะของหมู่บ้านใหม่ที่แยกการปกครองออกมาจากหมู่บ้านเดิม โดยการวางคำขยายบอกคุณสมบัติไว้หน้าชื่อเดิม ทำให้หมู่บ้านที่ตั้งใหม่มีความแตกต่างกับหมู่บ้านเดิม แต่ในขณะเดียวกันก็ยังรักษาชื่อหมู่บ้านเดิมเอาไว้เพื่อแสดงที่มาของหมู่บ้าน เช่น บ้านใหม่จำบอน บ้านใหม่ห้วยรากไม้ เป็นต้น

3. โครงสร้างทางความหมาย

การศึกษาโครงสร้างทางความหมายของภูมินามหมู่บ้านในจังหวัดลำปาง ศึกษาโดยพิจารณาความหมายของคำศัพท์ที่อยู่ต่อจากคำว่า “บ้าน” เป็นต้นไป เนื่องจากคำว่า “บ้าน” เป็นคำนำหน้าชื่อหมู่บ้าน แต่ไม่ใช่ส่วนหนึ่งของชื่อ ขึ้นต่อมา นำภูมินามหมู่บ้านมาจำแนกออกเป็นศัพท์ย่อย โดยศัพท์ที่จำแนกออกมาต้องมีความหมายสมบูรณ์ในตัวเอง จากนั้นนำศัพท์ที่จำแนกแล้วมาพิจารณาความหมาย โดยอิงกับความหมายตามศัพท์ที่ได้จากพจนานุกรมและสัมภาษณ์คนในชุมชนเพื่อสอบถามข้อมูลให้ตรงกัน กรณีที่เป็นชื่อเฉพาะของบุคคลและสถานที่ จะวิเคราะห์ตามเจ้าของชื่อเฉพาะนั้น เพื่อให้สอดคล้องกับระบบความคิดของคนในชุมชน จากนั้นจึงจัดประเภทของศัพท์ตามตำแหน่งและความสำคัญของศัพท์ โดยศัพท์ที่ปรากฏเป็นคำแรกของชื่อถือว่าเป็นศัพท์ที่มีความสำคัญ จึงจัดเป็น “ศัพท์หลัก” ส่วนศัพท์ที่ปรากฏต่อจากศัพท์หลัก ซึ่งอาจจะมีมากกว่า 1 ศัพท์ จัดเป็นศัพท์ขยายทั้งหมด เนื่องจากศัพท์เหล่านี้ถูกเลือกมาใช้เพื่อขยายความหมายของศัพท์หลักจึงมีความสำคัญรองลงมาจากศัพท์หลักขึ้นต่อมา จัดกลุ่มความหมายของศัพท์หลักและศัพท์ขยาย โดยคำที่มีความหมายอยู่ในขอบเขตมโนทัศน์ (concept domain) เดียวกันก็จัดให้อยู่ในกลุ่มความหมายเดียวกัน เช่น คำว่า “ยาง” “บัว” “ม่วง” และ “กล้วย” มีความหมายอยู่ในขอบเขตเดียวกัน คือ อ่างถึงพืช จึงรวมคำเหล่านี้ไว้ในกลุ่มความหมาย “พืช” ขึ้นสุดท้ายนับความถี่ของการปรากฏ โดยนับทุกครั้งที่ศัพท์ปรากฏ แม้ว่าศัพท์เดียวกันจะปรากฏซ้ำกันมากกว่า 1 ครั้งเพราะทุกครั้งที่ศัพท์ปรากฏ จะแสดงนัยทางสถิติ

จากการวิเคราะห์ความหมายของศัพท์หลักและศัพท์ขยาย สามารถแสดงผลการวิเคราะห์ความหมายและเปรียบเทียบกลุ่มความหมายของศัพท์หลักศัพท์ขยาย ได้ด้วยตารางต่อไปนี้

ตารางแสดงผลการศึกษาโครงสร้างทางความหมายของภูมินามหมู่บ้านในจังหวัดลำปาง

กลุ่มความหมาย	จำนวนศัพท์หลัก	ร้อยละ	จำนวนศัพท์ขยาย	ร้อยละ	รวมศัพท์	ร้อยละ	ตัวอย่างศัพท์
1. ลักษณะภูมิประเทศ	600	60.91	163	14.17	763	35.74	
1.1 น้ำและแหล่งน้ำ	(278)	(28.22)	(63)	(5.48)	(341)	15.97	คลอง จำ นำนาดิบ บ่อ ป่ง ป่อง แม่ ร่อง(ร่อง ลี้ง ฮ่อง)วัง สบ หนอง ห้วย

ปีที่ 31 ฉบับที่ 1 (2555)

กลุ่มความหมาย	จำนวน ศัพท์หลัก	ร้อยละ	จำนวน ศัพท์ขยาย	ร้อยละ	รวมศัพท์	ร้อยละ	ตัวอย่างศัพท์
1.2 พื้นที่ทำกิน	(121)	(12.28)	(29)	(2.52)	(150)	7.03	ทุ่งโทก นาไร่
1.3 พื้นที่ป่า	(62)	(6.29)	(25)	(2.17)	(87)	4.07	ดง ปง ป่าแพะ เมาะ เหล่า
1.4 พื้นที่สูง	(51)	(5.18)	(17)	(1.48)	(68)	3.19	ดอน ดอย เด่นผา ม่อน สันคีรี เขา ภู
1.5 พื้นที่ริมน้ำ	(42)	(4.26)	(11)	(0.96)	(53)	2.48	ตัว ท่าวหลัง หาด
1.6 พื้นที่ต่ำ	(29)	(2.95)	(8)	(0.69)	(37)	1.73	ปง ลุ่ม ไธ
1.7 พื้นที่จัดสรร	(6)	(0.61)	(1)	(0.09)	(7)	0.33	การเคหะ นิคม สวนป่า
1.8 ช่องแคบ และช่องเขา	(6)	(0.61)	(3)	(0.26)	(9)	0.42	ก๊ว ถ้ำ ตรอก ฮ่อม เหว
1.9 พื้นที่ราบ	(3)	(0.31)	(3)	(0.26)	(6)	0.28	ช่วง
1.10 พื้นที่เกาะ	(2)	(0.20)	(3)	(0.26)	(5)	0.23	เกาะ แก่ง ดอน
2. พืช	81	8.22	202	17.57	283	13.26	ต้น มะ หนาม(ไม้หนาม) ดอก หมาก ต้อ(ตอ) กอกกล้วยแก่น ข่อย ขามเข้า(ข้าว) ค่า จั่ว จวัก บุญนาคปงคอบ ตึง เป้า ฝั่ม ม่วง ศรี ย่า(หญ้า) สัมปอ ยัก สา สะเลียม สารภี สาแล หมัน หวด อ้อเหมียง เอี้ยก ฮ่าง เอี้ย ไฮ
3. บุคคล	23	2.34	29	2.52	52	2.44	ขุน ช่าง นาง ปู่ กัน คำหล้า บอมจะลา ด้าย จ้อย จามเทวี แตน เลา บุญเกิด เปียง พิชัย อ่อน
4. ชาติพันธุ์	4	0.41	8	0.69	12	0.56	แจ้(แซะ) ห้อ(จีนฮ่อ) ม่าน ม้า มา(พม่า) เม็ง(บรรพบุรุษของ มอญ)

กลุ่มความหมาย	จำนวน ศัพท์หลัก	ร้อยละ	จำนวน ศัพท์ขยาย	ร้อยละ	รวมศัพท์	ร้อยละ	ตัวอย่างศัพท์
							ยาง(กะเหรี่ยง)
5. สัตว์	8	0.81	42	3.65	50	2.34	กระต๊อ กวาง กา ควาย จาง ช้าง เขียง ตุ่น ตุ่น ทาก นก เป็ด ผึ้ง ฟาน แมว ยาง แรด วัวแดง วัว เสือ หมู หอย เอื้อง เห็ด(เปิด) อ่าง(งู) สูง
6. วัตถุธรรมชาติ และแร่ธาตุ	11	1.11	42	3.65	53	2.48	เกลือ แก้ว ชี คำ เงิน ดิน ตม ต้ม ทราย ทอง น้ำมัน โป้ โป่ง ผา หิน
7. วัตถุและ สิ่งของ	23	2.34	32	2.78	55	2.58	ก้าง เกรียน แก้ว ขวาก หม้อ ช่อฟ้า เต้า ปาน แป้น ผ้า เมฆ(มีด) รถไฟ เมล์(ถุงจดหมาย) วอ สาด ลำเภา หม้อ หลุก
8. สถานที่	22	2.23	32	2.78	54	2.53	เขต ค่ายด่าน แดน อ้าย ธานี นคร ประเทศ เมือง เวียง โรงเรียน ภูมิ ลังกา โรงไฟฟ้า ละคอน(นคร) สถานี รัตนโกสินทร์
9. สิ่งก่อสร้าง	21	2.13	28	2.44	49	2.30	กอง กำแพง กู่ ชั่ว เจดีย์ แต่ แท่น ประตู ปาง คุ่ม ฝาย ศาลา อนุสาวรีย์ สะพาน หอ ฮั่ว(รั้ว)
10. กิริยาอาการ	20	2.03	144	12.52	164	7.68	ชุม แซ่ ซ้อน ต้ม ถอด จำ จู้ด ขน ปั้น ผดุง พ่อน เป็น ปราบ รัง ริน เรียง พริก(พริก/พิก) อ้า ล้อม ลัดล่อย อ้อม หก สะแกง(ตะแคง) ห่ม หลง

ปีที่ 31 ฉบับที่ 1 (2555)

กลุ่มความหมาย	จำนวน ศัพท์หลัก	ร้อยละ	จำนวน ศัพท์ขยาย	ร้อยละ	รวมศัพท์	ร้อยละ	ตัวอย่างศัพท์
11. คุณสมบัติ	50	5.08	122	10.61	172	8.06	ขาวดำ แดง ส้ม หวาน เค็ม โค้งงอน งาม ลึก เขียว เฒ่าเด่น ลาด เน้น น้อย ร้อน เรือง ใหม่ หอม หงอก หนาว หลวง
12. ตำแหน่ง และทิศทาง	39	3.96	103	8.96	142	6.65	กลาง นอก ใน บน หน้า หลาย ไหล่ หัว เหนือ ใต้ ตะวันออก ตะวันตก
13. จำนวน	8	0.81	12	1.04	20	0.94	ปากบอก สอง สาม ชาว สี่ แสน หก ห้า
14. กลุ่มหรือพวก	4	0.41	5	0.44	9	0.42	กอ กอง กลุ่ม ช่อ ทัพ ผุ่ง
15. สิริมงคล	24	2.44	141	12.26	165	7.73	แก้ว ขวัญ เงิน เจริญ ชัย รุ่งโชค ไตรภูมิ ไตรรัตน์ ทอง ธรรม บุญ ปรีดา พัฒนา พร พิชัย ศรี สุข มงคลเย็น สวัสดิ์ สันติ สามัคคีสำราญ อุดม
16. อวัยวะ	7	0.71	5	0.44	12	0.56	พระธาตุ พระบาท หัว เกล้า(มวยผม) ขา หาง
17. หลาย ² ความหมาย	35	3.55	29	2.52	64	3.00	
17.1 2 ความหมาย	(28)	(2.84)	(27)	(2.35)	(55)	2.2.58	เปาะ เป็ด ลำปางสมัย
17.2 3 ความหมาย	(5)	(0.51)	(2)	(0.17)	(7)	0.33	แหง อุมลอง
17.3 5 ความหมาย	(2)	(0.20)	-	-	(2)	0.09	ห้างฉัตร
18. เบ็ดเตล็ด	5	0.51	11	0.26	16	0.75	
18.1 เวลา	(2)	(0.20)	-	-	(2)	0.09	ดอน(เพี้ยนเดือน) แลง
18.2 เสียง	(1)	(0.10)	(3)	(0.26)	(4)	0.18	ก๊วะ อุมลอง(เพี้ยนจาก

² คนที่อาศัยในชุมชนปัจจุบันเข้าใจความหมายของศัพท์ไม่ตรงกันหรือรับรู้ความหมายต่างๆ กันไป จึงอธิบายความหมายของศัพท์ที่ประกอบอยู่ในภูมินาม มากกว่า 1 ความหมาย

กลุ่มความหมาย	จำนวน ศัพท์หลัก	ร้อยละ	จำนวน ศัพท์ขยาย	ร้อยละ	รวมศัพท์	ร้อยละ	ตัวอย่างศัพท์
							อูลอ)
18.3 แสง	(1)	(0.10)	-		(1)	0.05	แสน(เพี้ยนจาก แสง)
18.4 อากาศ	(1)	(0.10)	-		(1)	0.05	สายลม
18.5 ความหมาย ³ ไม่ชัดเจน	-	-	(8)	(0.70)	(8)	0.37	จอก โจ้ ติว ต่วย เตี้ยะ ทะ พลึง
รวม	985	100	1,150	100	2,135	100	

4. ความหมายของศัพท์หลัก

จากการวิเคราะห์ความหมายของศัพท์หลัก 985 ศัพท์ สามารถจำแนกความหมายได้ทั้งสิ้น 18 กลุ่ม โดยกลุ่มความหมายของศัพท์หลักที่ปรากฏร้อยละมากที่สุด จนกล่าวได้ว่าเป็นโลกทัศน์สำคัญของประชาชนในจังหวัดลำปางคือ กลุ่มความหมาย “ลักษณะภูมิประเทศ” ซึ่งปรากฏศัพท์ทั้งสิ้น 600 ศัพท์ คิดเป็นร้อยละ 60.91 ของศัพท์หลักทั้งหมด โดยกลุ่มหมายย่อยของ “ลักษณะภูมิประเทศ” ยังปรากฏร้อยละสูงอยู่ใน 5 อันดับแรกของกลุ่มความหมายทั้งหมด ได้แก่ ลำดับที่ 1 “น้ำและแหล่งน้ำ” ลำดับที่ 2 “พื้นที่ทำกิน” ลำดับที่ 4 “พื้นที่ป่า” และลำดับที่ 5 “พื้นที่สูง”

หากมองภาพรวมของร้อยละทั้งหมดที่ปรากฏในตารางข้างต้น จะยังเห็นได้ชัดเจนว่า กลุ่มความหมายอื่นปรากฏร้อยละไม่มากนัก แสดงให้เห็นว่าโลกทัศน์สำคัญของคนในหมู่บ้านจังหวัดลำปางสัมพันธ์กับลักษณะทางกายภาพของพื้นที่อย่างแยกไม่ออก จึงปรากฏศัพท์หลักที่แสดง ความหมายลักษณะภูมิประเทศจำนวนมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งศัพท์ที่มีความหมายเกี่ยวกับ “น้ำและแหล่งน้ำ” ซึ่งปรากฏมากถึง 278 ศัพท์ จนอาจกล่าวได้ว่าวิถีชีวิตของประชาชนในจังหวัดลำปางนั้น ผูกพันกับสายน้ำอย่างมาก

5. ความหมายของศัพท์ขยาย

จากการวิเคราะห์ความหมายของศัพท์ขยาย ซึ่งแยกศัพท์ได้ทั้งสิ้น 1,150 ศัพท์ พบว่า ศัพท์ที่เลือกมาประกอบเป็นศัพท์ขยายในภูมินามหมู่บ้านจังหวัดลำปางนี้ มีความหมายหลากหลายกว่า ศัพท์หลัก คือ ร้อยละของศัพท์หลักจะกระจุกตัวอยู่ที่กลุ่มความหมายเกี่ยวกับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ ไม่ว่าจะเป็น “ลักษณะภูมิประเทศ” หรือ “พืช” แต่ร้อยละของศัพท์ขยายจะกระจายตัวกัน หลายกลุ่ม ได้แก่ “พืช” “ลักษณะภูมิประเทศ” “กิจิยาอาการ” “สิริมงคล” “คุณสมบัติ” “ตำแหน่งและ

³ ศัพท์กลุ่มนี้บางคำมีความหมายตามพจนานุกรม แต่มีมากกว่า 1 ความหมายและคนในชุมชนก็ไม่สามารถให้ข้อมูลได้

ปีที่ 31 ฉบับที่ 1 (2555)

ทิศทาง”ซึ่งกลุ่มความหมายเหล่านี้ปรากฏจำนวนศัพท์ค่อนข้างสูงใกล้เคียงกัน ความหลากหลายนี้ได้ช่วยให้รายละเอียดเกี่ยวกับหมู่บ้านในจังหวัดลำปางได้เป็นอย่างดี กล่าวคือ เมื่อพิจารณาศัพท์ขยายแล้วเราจะได้เห็นทั้งสภาพแวดล้อม พฤติกรรม ลักษณะทางกายภาพของหมู่บ้าน และค่านิยมของคนในชุมชน

อย่างไรก็ตาม ในบรรดากลุ่มความหมายทั้งหมด พบว่ากลุ่มความหมายที่ปรากฏร้อยละของศัพท์มากที่สุดคือ “พืช” โดยปรากฏมากถึง 202 ศัพท์ คิดเป็นร้อยละ 17.57 ของจำนวนศัพท์ขยายทั้งหมด สะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญของพืชพรรณต่างๆ ที่มีต่อคนในชุมชน โดยพืชพรรณเหล่านี้เป็นสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติที่อยู่รอบตัวและมีประโยชน์ต่อการดำรงชีวิต ดังนั้นคนในชุมชนจึงนำชื่อพืชหรือคำเรียกพืชและส่วนประกอบของพืชมาตั้งเป็นภูมินามหมู่บ้านของตน

6. เปรียบเทียบความหมายของศัพท์หลักและศัพท์ขยาย

ผู้วิจัยได้นำความหมายของศัพท์หลักและศัพท์ขยายกลุ่มเดียวกันมานับความถี่รวมกันเพื่อให้เห็นว่ากลุ่มความหมายใดที่ปรากฏอยู่ในภูมินามของหมู่บ้านในจังหวัดลำปางมากที่สุด อันจะช่วยแสดงให้เห็นถึงโลกทัศน์สำคัญที่ประชาชนในจังหวัดลำปางมีส่วนร่วมกัน

ผลการเปรียบเทียบในตารางพบว่ากลุ่มความหมาย “น้ำและแหล่งน้ำ” ปรากฏอยู่ในภูมินามของหมู่บ้านในจังหวัดลำปางมากที่สุด คือ 341 ศัพท์ คิดเป็นร้อยละ 15.97 รองลงมาคือกลุ่มความหมาย “พืช” ปรากฏ 283 ศัพท์ คิดเป็นร้อยละ 13.26 ของจำนวนศัพท์ทั้งหมด ผลการเปรียบเทียบนี้ สอดคล้องกับผลการวิเคราะห์ความหมายของศัพท์หลักและศัพท์ขยาย ซึ่งพบว่า “น้ำและแหล่งน้ำ” คือความหมายสำคัญของศัพท์หลัก และ “พืช” คือ ความหมายสำคัญของศัพท์ขยาย ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่าความหมาย “น้ำและแหล่งน้ำ” และ “พืช” เป็นโลกทัศน์ร่วมของประชาชนในจังหวัดลำปาง จึงมีคำเรียกชื่อหมู่บ้านที่ประกอบด้วยความหมายทั้งสองกลุ่มนี้ปรากฏอยู่จำนวนมาก หากเชื่อมโยงความหมายสำคัญที่พบในภูมินามเข้ากับสภาพแวดล้อมทางกายภาพของจังหวัดลำปางแล้ว อาจกล่าวได้ว่าลำปางเป็นจังหวัดที่อุดมสมบูรณ์ไปด้วยแหล่งน้ำและพืชพรรณ

7. เปรียบเทียบรูปศัพท์ที่ปรากฏความถี่สูงสุดในภูมินาม

ผู้วิจัยได้นำศัพท์จำนวน 2,135 ศัพท์ มาวิเคราะห์หารูปศัพท์ที่ปรากฏความถี่สูงสุดในภูมินามหมู่บ้านของจังหวัดลำปาง เพื่อแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างรูปศัพท์กับโลกทัศน์ของคนในชุมชน โดยรูปศัพท์ที่พิจารณานี้ต้องเป็นศัพท์ที่มีความหมายเหมือนกัน แม้จะเขียนต่างกันบ้าง เช่น ร่อง ร้อง ล้อง และฮ้อง ทั้ง 4 รูปศัพท์นี้เขียนต่างกัน แต่มีความหมายเหมือนกันคือ “ทางน้ำที่เป็นช่องลึกไปตามแนวยาว” จึงนับเป็นศัพท์คำเดียวกัน

ผลการเปรียบเทียบพบว่ารูปศัพท์ที่ปรากฏความถี่สูงสุด 5 อันดับ ได้แก่รูปศัพท์ “แม่” ปรากฏมากที่สุดถึง 115 ครั้ง จากจำนวนศัพท์ทั้งหมด 2,135 ศัพท์ คิดเป็นร้อยละ 5.39 รองลงมาคือ “ทุ่ง” “นา” “ท่า” และ “พัฒนา” ตามลำดับ รูปศัพท์ “แม่” ที่ปรากฏความถี่สูงสุดนี้ สอดคล้องกับผลการวิเคราะห์ความหมายของศัพท์หลักและศัพท์ขยายของภูมินามหมู่บ้านในจังหวัด

ลำปาง ซึ่งพบว่าความหมาย “น้ำและแหล่งน้ำ” เป็นโลกทัศน์สำคัญร่วมกันของคนในจังหวัดลำปางโดยสามารถอธิบายความสำคัญของ “น้ำและแหล่งน้ำ” ได้เพิ่มเติมจากผลการนับความถี่นี้ว่า นอกจาก “น้ำและแหล่งน้ำ” จะมีความสำคัญต่อระบบความคิดของคนในหมู่บ้านแล้ว รูปศัพท์คำว่า “แม่” ก็เป็นศัพท์ที่มีความสำคัญต่อระบบความคิดของคนเช่นกัน คนในจังหวัดลำปางจึงได้เลือกความหมายและรูปศัพท์นี้มาประกอบเป็นภูมินามหมู่บ้านมากที่สุด

ผลการเปรียบเทียบรูปศัพท์ที่ปรากฏความถี่สูงสุดในภูมินามหมู่บ้านจังหวัดลำปางข้างต้นนี้ อาจกล่าวโดยสรุปได้ว่าศัพท์ที่ปรากฏความถี่สูงสุดทั้ง 5 อันดับ ได้แก่ “แม่” “ทุ่ง” “นา” “ท่า” และ “พัฒนา” สะท้อนสภาพแวดล้อมของหมู่บ้านในจังหวัดลำปางว่ามีแหล่งน้ำจำนวนมาก ประชาชนตั้งถิ่นฐานอยู่ใกล้กับแหล่งน้ำ พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ราบลุ่มเหมาะแก่การเพาะปลูก และประชาชนส่วนใหญ่ในพื้นที่ต่างก็ปรารถนาความเจริญก้าวหน้าให้เกิดแก่ตนและชุมชนจึงเลือกศัพท์ที่มีความหมายเป็นสิริมงคลมาประกอบภูมินามหมู่บ้าน

คุณค่าของภูมินามของหมู่บ้านในจังหวัดลำปาง

จากการศึกษาภูมินามของหมู่บ้านในจังหวัดลำปางพบว่ามียุคค่าในแง่ของการเป็นเครื่องสะท้อนให้เห็นลักษณะต่างๆ ของจังหวัดลำปางได้เป็นอย่างดี อาจจำแนกออกเป็น 7 ด้านดังต่อไปนี้

1. ลักษณะทางภูมิศาสตร์ ภูมินามของหมู่บ้านในจังหวัดลำปางสะท้อนให้เห็นถึงลักษณะทางภูมิศาสตร์ทั้งที่เป็นภูมิประเทศและภูมิอากาศที่หลากหลาย ซึ่งแสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านกับฐานทรัพยากรทางธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมรอบตัว ตลอดจนค่านิยมในการตั้งถิ่นฐานของผู้คนในท้องถิ่นจังหวัดลำปางอีกด้วย ทั้งนี้ภูมินามของหมู่บ้านแสดงให้เห็นลักษณะภูมิประเทศและภูมิอากาศของพื้นที่จังหวัดลำปาง 14 ลักษณะ โดยแต่ละลักษณะจะมีคำที่นำมาตั้งเป็นภูมินามโดยเฉพาะ ซึ่งบางครั้งก็ปรากฏเฉพาะคำนั้นเดียวๆ แต่บางครั้งก็ใช้คำที่แสดงลักษณะภูมิประเทศนั้นร่วมกับคำอื่นๆ ด้วย ดังนี้

- **ลักษณะภูมิประเทศที่เป็นแหล่งน้ำ** เป็นลักษณะภูมิประเทศที่พบมากที่สุดที่พบมากที่สุดในภูมินามของหมู่บ้าน เนื่องจากการตั้งถิ่นฐานจำเป็นต้องอาศัยทรัพยากรน้ำเป็นหลักทั้งในการอุปโภคบริโภคและใช้ในการเกษตร ในที่นี้ประกอบด้วยแหล่งน้ำ 13 ประเภท ได้แก่ (1) ลำน้ำ เป็นต้นว่า บ้านแม่ต้า และบ้านแม่ลิ้น (2) ลำห้วย เป็นต้นว่า บ้านห้วยน้ำต้น และบ้านห้วยซิ่นก (3) สบ หมายถึง ที่บรรจบกันของสายน้ำ เป็นต้นว่าบ้านสบเต็น และบ้านสบตุ๋ย (4) หนองน้ำ เป็นต้นว่า บ้านหนองเตา และบ้านหนองแหวน (5) น้ำซับ/น้ำพุ/ตาน้ำ/แหล่งน้ำประเภทนี้มีหลายลักษณะ และมีชื่อเรียกต่างๆ กันไป ได้แก่ “ชำ” (/จำ/) หมายถึง

น้ำซึม น้ำซบ ซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีน้ำซึมซบอยู่ภายใต้ ปกติเกิดขึ้นในตอนต้นของต้นน้ำลำธาร มักมีน้ำอยู่ตลอดทั้งปี (อุดม รุ่งเรืองศรี, 2547 : 216, 362) และ “โป่ง” หมายถึง น้ำพุ หรือบริเวณที่มีตาน้ำหรือน้ำซึมซบ มักพบในที่นาหรือที่ลุ่ม (อุดม รุ่งเรืองศรี, 2547, หน้า 452 - 453) เป็นต้นว่า บ้านน้ำจำ และบ้านโป่งน้ำร้อน (6) ร่องน้ำ เป็นต้นว่า บ้านร่องเคาะ และบ้านฮ่อม (7) วังน้ำ เป็นต้นว่า บ้านวังพร้าว และบ้านวังหม้อ (8) คุ้งน้ำ/โค้งน้ำ/เว้งน้ำ/ละหาน แหล่งน้ำประเภทนี้ มีหลายลักษณะ และมีชื่อเรียกต่างๆ กันไป ได้แก่ “โ้ง” (/โทั้ง/) หมายถึง คุ้งน้ำ นิยมเรียกกันว่า “น้ำโทั้ง” หมายถึง บริเวณโค้งน้ำหรือบริเวณที่แม่น้ำเลี้ยวเป็นท้องโค้ง (อุดม รุ่งเรืองศรี, 2547, 126, 346, 363) และ “โถก” (/โทก/) หมายถึง เว้ง ที่เปิดกว้างพุ่งเข้าไปถัดจากที่แคบ หรือช่องที่เว้งเข้าไป เช่น หินหรือตลิ่งที่ถูกน้ำกัดเซาะ (อุดม รุ่งเรืองศรี, 2547: 346) นิยมเรียกว่า “น้ำโทก” ซึ่งหมายถึง เว้งน้ำ เป็นต้นว่า บ้านน้ำโทั้ง และบ้านน้ำโทก-หัวดง (9) น้ำลัด/น้ำหลง หมายถึง ทางน้ำที่เปลี่ยนจากเส้นทางเก่าที่คดโค้ง บางครั้งทำให้เกิดที่ลุ่มที่มีน้ำเออะและอันเกิดจากการที่สายน้ำที่คอดหรือเปลี่ยนทางไป (อุดม รุ่งเรืองศรี, 2547: 366, 368) เป็นต้นว่า บ้านน้ำลัด และบ้านน้ำหลง (10) แหล่งต้นน้ำ เป็นต้นว่า บ้านหัวน้ำ และบ้านน้ำดิบ (11) น้ำบ่อ เป็นต้นว่า บ้านทุ่งบ่อแป้น (12) น้ำตก เป็นต้นว่า บ้านฮ่างวังแก้ว⁴ (13) ช่วงแคบของสายน้ำ เป็นต้นว่า บ้านกิวหลวง ซึ่งการปรากฏภูมิประเทศที่เป็นแหล่งน้ำจำนวนมากนี้แสดงให้เห็นความอุดมสมบูรณ์ของจังหวัดลำปางได้ด้วย

- **ลักษณะภูมิประเทศที่เป็นป่า**แสดงให้เห็นถึงความสมบูรณ์ของพื้นที่ในจังหวัดลำปางได้อีกทางหนึ่ง ป่าที่ปรากฏในภูมินามของหมู่บ้านในจังหวัดลำปางมีหลายลักษณะ มีคำที่เรียกแตกต่างกันไป จำแนกได้ 6 รูปแบบ ได้แก่ (1) ป่า/พง เป็นต้นว่า บ้านป่าเหียง และบ้านป่าลัน (2) แพะ เป็นป่าไม้เบญจพรรณหรือป่าโปร่งที่อยู่ถัดจากแนวป่าที่ปลงมาบริเวณเชิงเขา เป็นต้นว่า บ้านแพะ และบ้านแพะหลวง (3) ดง เป็นต้นว่า บ้านดง และบ้านดงไชย (4) เหล่า หมายถึง บริเวณที่เป็นป่า หรือที่ซึ่งรกด้วยต้นไม้และเครือเถาวัลย์ (อุดม รุ่งเรืองศรี, 2547 : 841) เป็นต้นว่า บ้านเหล่า และบ้านเหล่ายาว (5) สวนป่า เป็นต้นว่า บ้านสวนป่าแม่จาง และบ้านสวนป่าแม่เกาะ (6) ละเมาะ ได้แก่ บ้านเกาะพัฒนา

⁴มาจากชื่อของน้ำตกวังแก้ว ในอำเภอวังเหนือ

- **ลักษณะภูมิประเทศที่เป็นท้องทุ่ง** เป็นที่ราบโล่งโดยบางครั้งอาจหมายถึงพื้นที่ที่เป็นท้องนาหรือทุ่งนาด้วย โดยคำที่นำมาประกอบในภูมินาม ได้แก่ คำว่า “ทุ่ง” เช่น บ้านทุ่ง บ้านทุ่งแฝง บ้านทุ่งกวาว บ้านทุ่งผึ้งบ้านทุ่งสะแก บ้านทุ่งไค้ง และบ้านทุ่งมานเหนือ เป็นต้น
- **ลักษณะภูมิประเทศที่เป็นพื้นที่ริมน้ำ** เป็นลักษณะของพื้นที่ที่เกิดขึ้นคู่กับแหล่งน้ำประเภทต่างๆ จึงนับเป็นภูมิประเทศอีกลักษณะหนึ่งที่ปรากฏให้เห็นในภูมินามของหมู่บ้านจำนวนมาก โดยคำที่เกี่ยวข้องกับภูมิประเทศลักษณะนี้ได้แก่ “ท่า” (/ตัว/) คือ ที่สำหรับขึ้นลงริมน้ำ หรือฝั่งน้ำสำหรับขึ้นลงและ จอดเรือ (อุดม รุ่งเรืองศรี, 2547: 325) “หลาย” คือ ด้าน ฝ่าย ฟาก ข้าง หรือบริเวณตลิ่งที่ลาดชัน แต่บางครั้งหมายถึงฝั่งตรงข้าม เช่น หลายท่า คือ ฝั่งน้ำด้านตรงข้าม เป็นต้น (อุดม รุ่งเรืองศรี, 2547: 807) “หลัง” หมายถึง ตลิ่ง ที่ลาด หรือที่ชัน หากเป็น หลังน้ำ หมายถึง ตลิ่ง หรือฝั่งน้ำ (อุดม รุ่งเรืองศรี, 2547: 807) และ “สองแคว” จากการเก็บข้อมูลภาคสนาม คือ พื้นที่ที่ตั้งอยู่สองฟากฝั่งแม่น้ำ ทั้งนี้คำว่า แคว หมายถึง สาขาของแม่น้ำ (อุดม รุ่งเรืองศรี, 2547: 164) เช่น บ้านท่าหลวง บ้านด้า บ้านท่ามะเถว้น บ้านใหม่หลายท่า บ้านหลังก้าน และบ้านสองแคว ตะวันตก เป็นต้น
- **ลักษณะภูมิประเทศที่เป็นที่สูง เนิน หรือที่ดอน** เป็นพื้นที่อีกลักษณะหนึ่งที่นิยมใช้สำหรับตั้งถิ่นฐาน มีคำที่ใช้เรียกลักษณะภูมิประเทศแบบนี้ต่างๆ กันไป ได้แก่ “ดอน” หมายถึง ที่สูงซึ่งมีลักษณะตรงข้ามกับที่ลุ่ม หรือหมายถึง โคก สัน และเนิน (อุดม รุ่งเรืองศรี, 2547: 247) “เด่น” หมายถึง เนิน เทิน หรือที่สูง หรืออาจหมายถึง ลาน สนาม หรือที่โล่ง ก็ได้ (อุดม รุ่งเรืองศรี, 2547: 247) “มูน” หมายถึง โขด โคก หรือเนิน แต่มักนิยมสะกดเป็น “มูล” (อุดม รุ่งเรืองศรี, 2547: 557) และ “สัน” หมายถึง พื้นที่ที่เป็นเนิน และมักมีสิ่งใดสิ่งหนึ่งมากจนเป็นลักษณะเด่น (อุดม รุ่งเรืองศรี, 2547: 727) เช่น บ้านดอนทราย บ้านดอนมูล บ้านเด่นอุดม บ้านสันหลวง และบ้านสันมะเกลือ เป็นต้น
- **ลักษณะภูมิประเทศที่เป็นดิน หิน และแร่ต่างๆ** เป็นการบ่งบอกถึงทรัพยากรที่มีอยู่ในพื้นที่ของหมู่บ้านนั้น โดยอาจจำแนกเป็น 3 ลักษณะ คือ (1) ดินชนิดต่างๆ ประกอบด้วย ดินโคลน/ตม (ขี้ไ้) ดินทราย ดินโป่ง ดินเหนียว ดินดำ และดินแดง เช่น บ้านทุ่งไ้ บ้านทรายมูล บ้านโป่งแน่น บ้านดินดำ เป็นต้น (2) หินเป็นต้นว่า บ้านไ้หิน และบ้านศิลา (3) แร่ชนิดต่างๆ ประกอบด้วยดีบุก ทองคำ น้ำมัน และแก้วโป่งขาม เช่น บ้านนาเงิน บ้านน่าน้ำมัน และบ้านห้วยแก้ว เป็นต้น

- **ลักษณะภูมิประเทศที่เป็นที่ลุ่มหรือพื้นที่ต่ำ** เป็นพื้นที่ที่มีผู้คนเข้าไปตั้งถิ่นฐาน เนื่องจากเหมาะกับการทำการเกษตร และส่วนมากอยู่ใกล้แหล่งน้ำ ซึ่งคำที่ใช้ประกอบภูมินาม ได้แก่ “ปง” มาจาก “พง” ที่ออกเสียงว่า /ปง/ เนื่องจากในภาษาถิ่นภาคเหนือ พยัญชนะตัว “พ” ออกเสียงเป็น /ป/ หมายถึง ที่ลุ่มที่มีน้ำเออะเอะ อันเกิดจากสายน้ำที่ “คอด” หรือเปลี่ยนทาง หรือหมายถึงพื้นที่ลุ่มริมฝั่งน้ำที่มีน้ำท่วมเป็นครั้งคราว (อุดม รุ่งเรืองศรี, 2547: 127, 501) “โห้ง” หมายถึง พื้นที่ลุ่ม ลุ่มต่ำ หรือเป็นแอ่ง มักสะกดผิดเป็น “โฮ้ง” (อุดม รุ่งเรืองศรี, 2547: 851) และ “ลุ่ม” หมายถึง ลุ่ม ต่ำ หรืออาจหมายถึง ถัดลงไปหรือล่างก็ได้ (อุดม รุ่งเรืองศรี, 2547: 656) เช่น บ้านปงหลวง บ้านปงมะโอ บ้านปงใต้ บ้านโฮ้ง-ทะล้า⁵ และบ้านลุ่มกลาง เป็นต้น
- **ลักษณะภูมิประเทศที่เป็นภูเขาและหน้าผา** เนื่องจากจังหวัดลำปางมีภูมิประเทศที่เต็มไปด้วยภูเขา ที่ราบสูง และที่ราบลุ่มแม่น้ำวัง โดยมีภูเขาล้อมรอบ ลักษณะดังกล่าวจึงสะท้อนให้เห็นผ่าน ภูมินามของหมู่บ้านได้ด้วย จำแนกเป็น 2 รูปแบบ คือ (1) ภูเขา/เนินเขา/ไหล่เขามักใช้คำประกอบภูมินามว่า “ม่อน” “ดอย” และ “พู” (ภู) เช่น บ้านม่อนเขาแก้ว บ้านแม่ปะดอย⁶ และบ้านชัยภูทอง เป็นต้น (2) หน้าผา/หุบเหว มักใช้คำที่มาประกอบภูมินามว่า “ผา” เช่น บ้านผาติณ และบ้านผาปงหลวง เป็นต้น
- **ลักษณะภูมิประเทศที่เป็นแก่ง เกาะ หาด หรือดอนกลางน้ำ** เป็นภูมิประเทศชนิดหนึ่งที่เกิดขึ้นจากแหล่งน้ำต่างๆ โดยเฉพาะแหล่งน้ำที่เป็น “ลำน้ำ” หรือ “ลำห้วย” ซึ่งคำที่ใช้เรียกภูมิประเทศลักษณะนี้ คือ “แก่ง” หมายถึง พืดหินหรือโขดหินที่กีดขวางทางน้ำ โดยเฉพาะในบริเวณต้นน้ำ (อุดม รุ่งเรืองศรี, 2547: 59) “เกาะ” ในภาษาถิ่นภาคเหนือ หมายถึง หาดทราย หรือที่ขายน้ำซึ่งปรากฏเมื่อน้ำลด แต่อีกนัยหนึ่งอาจหมายถึงพื้นที่ที่เป็นเนินทรายอยู่ในลำน้ำก็ได้ แต่มักเรียกว่า “ดอนทราย” หรือ “เกาะดอนทราย” แต่ถ้าหากเรียกว่า “เกาะทราย” จะหมายถึง พื้นที่ซึ่งต้นเขินเป็นเนินทรายหรือเนินกรวดอยู่ริมน้ำ (อุดม รุ่งเรืองศรี, 2547: 65) และ “หาด” หมายถึง เนินทรายหรือเนินกรวดที่ลาดลงไปในน้ำ บางครั้งเรียกว่า “เกาะ” หรือ “เกาะทราย” ก็ได้ (อุดม รุ่งเรืองศรี, 2547: 825) เช่น บ้านแม่แก่ง บ้านเกาะคา บ้านหาดปู่ด้าย และบ้านหาดเขียว เป็นต้น

⁵ คำว่า “โฮ้ง” เพี้ยนมาจาก “โห้ง”

⁶ มาจากชื่อหมู่บ้านเดิม คือ “แม่ปะ” รวมกับสภาพพื้นที่ของหมู่บ้านใหม่ที่เป็นภูเขา

- **ลักษณะภูมิประเทศที่เป็นลานหรือที่โล่ง** ในภาษาล้านภาคเหนือเรียกว่า “ช่วง” เป็นภูมิประเทศที่มีลักษณะเป็นที่ราบและโล่ง ไม่มีต้นไม้ขึ้นรกทึบ มักเป็นพื้นที่สาธารณะที่คนในชุมชนได้ใช้ประโยชน์ในการประกอบกิจกรรมต่างๆ เช่น บ้านช่วง บ้านช่วงกอม และบ้านช่วงม่วง เป็นต้น
- **ลักษณะภูมิประเทศที่เป็นเส้นทางหรือถนน** เป็นลักษณะของพื้นที่ที่มนุษย์เป็นผู้สร้างขึ้น คำที่ใช้ประกอบภูมินามที่แสดงถึงพื้นที่แบบนี้ คือ “กอง” (คอง, คลอง) หมายถึง ทางเดินหรือถนน “ตรอก” หมายถึง ทางที่แยกจากถนนใหญ่และมีขนาดเล็กกว่าถนน (ราชบัณฑิตยสถาน, 2546: 423) นอกจากนี้ยังพบชื่อของถนนที่นำมาเป็นภูมินามของหมู่บ้านด้วย เช่น บ้านปากกอง ชุมชนตรอกโรงไฟฟ้าเก่า และชุมชนเจริญประเทศ⁷ เป็นต้น
- **ลักษณะภูมิประเทศที่เป็นที่แคบ ช่องเขา และหุบเขา** เกิดมาจากลักษณะพื้นที่ที่เป็นเนินเขาและภูเขา ซึ่งคำที่ใช้ประกอบภูมินามที่แสดงลักษณะภูมิประเทศเช่นนี้ได้แก่ “กัว” หมายถึง ทางด้านที่เป็นแอ่งบนสันเขา หรือที่คอด และ “ฮ่อม” (ร่อม) ซึ่งหมายถึง ช่องทาง หว่าง หรือหุบ บางครั้งใช้ “ฮ่อมดอย” หมายถึง ที่ราบหรือแอ่งระหว่างหุบเขา (อุดม รุ่งเรืองศรี, 2547: 46, 611) เช่น บ้านกัวห้วยเบิก และบ้านฮ่อม เป็นต้น
- **ลักษณะภูมิประเทศที่เป็นถ้ำ** มีลักษณะเป็นโพรงที่ลึกเข้าไปในภูเขา ทั้งนี้เนื่องจากภูมิประเทศของจังหวัดลำปางส่วนหนึ่งเป็นภูเขาจึงทำให้มีถ้ำรวมอยู่ด้วย โดยคำที่ใช้ในการตั้งภูมินาม ได้แก่ “ถ้ำ” หรือชื่อของถ้ำ เช่น บ้านถ้ำ และบ้านปงถ้ำ เป็นต้น
- **ลักษณะภูมิอากาศ** ภูมินามของหมู่บ้านสะท้อนให้เห็นลักษณะที่สอดคล้องกับภูมิอากาศของจังหวัดลำปาง กล่าวคือส่วนมากสะท้อนให้เห็นลักษณะอากาศที่ร้อนและแห้งแล้ง แต่มีบางชื่อที่กล่าวถึงลักษณะภูมิอากาศที่มีลมพัดอยู่ตลอด เช่น บ้านปงแล้ง บ้านทุ่งแล้ง และบ้านสายลมจอย เป็นต้น

2. พรรณพืชพรรณสัตว์ ภูมินามของหมู่บ้านสะท้อนให้เห็นความหลากหลายของพรรณพืชพรรณสัตว์ในพื้นที่จังหวัดลำปางได้เป็นอย่างดี โดยจำแนกเป็น 2 ส่วน ได้แก่

2.1 พรรณพืช ภูมินามของหมู่บ้านสะท้อนให้เห็นลักษณะทางธรรมชาติอันอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่จังหวัดลำปางตั้งแต่อดีตซึ่งมีพรรณพืชชนิดต่าง ๆ ปรากฏอยู่มากมาย ในที่นี้แบ่งเป็น 7 ประเภท คือ (1) *ไม้ยืนต้นขนาดใหญ่และขนาดกลาง* 59 ชนิด เป็นต้นว่า บ้านสัก บ้านต้นฮ้าง (กร่าง)

⁷ คำว่า “เจริญประเทศ” มาจากชื่อถนนเจริญประเทศ

ปีที่ 31 ฉบับที่ 1 (2555)

บ้านจิ้งจาม และบ้านพร้าว (2) *ไม้ยืนต้นขนาดเล็กและไม้พุ่ม* 8 ชนิด เป็นต้นว่า บ้านเป้า (เป้ล่า) บ้านป่าเหมี้ยง และบ้านดอกคำใต้ (3) *ไม้ล้มลุก* 15 ชนิด เป็นต้นว่า บ้านกล้วย บ้านอ้อ และบ้านนาบอน (4) *ไม้ตระกูลไผ่* 7 ชนิด เป็นต้นว่า บ้านกอรวก (ไผ่รวก) และบ้านเอี้ย (ไผ่เอี้ยะ) (5) *ไม้เถาและไม้อิงอาศัย* 7 ชนิด เป็นต้นว่า บ้านส้มป่อย และบ้านหนามปู่ย่า (6) *ไม้น้ำ* 2 ชนิด เป็นต้นว่า บ้านนาบัว และบ้านห้วยเตาปูน (สาหร่ายเตา) และ (7) *พรรณไม้พื้นเมืองอื่นๆ* 2 ชนิด เช่น บ้านปงคอบ และบ้านแพะชันหอม เป็นต้น

ลักษณะภูมินามของหมู่บ้านที่แสดงให้เห็นพรรณไม้นี้ นอกจากจะเป็นการบันทึกชื่อและลักษณะของพืชพรรณในท้องถิ่นไว้แล้ว ยังเป็นสิ่งที่บ่งบอกถึงค่านิยมในการตั้งถิ่นฐานได้อีกด้วย เนื่องจาก การเลือกตั้งถิ่นฐานบางครั้งจะนิยมตั้งตามแหล่งหรือบริเวณพื้นที่ที่มีทรัพยากรธรรมชาติจำพวกพืชพรรณต่างๆ อยู่มาก เพราะชาวบ้านสามารถนำพืชพรรณดังกล่าวมาใช้ประโยชน์ในการดำรงชีวิตได้หลากหลาย

นอกจากนี้พรรณไม้บางชนิดยังมีความสำคัญเกี่ยวข้องกับความเชื่อ ประเพณีพิธีกรรม และวัฒนธรรมของท้องถิ่นอีกด้วยเช่น “ต้นโพธิ์” ซึ่งในภาษาถิ่นภาคเหนือเรียกว่า “ศรี” หรือ “สรี” (/สะหลี/) ที่มาจาก “ศรีมหาโพธิ์” นับเป็นต้นไม้ที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาอย่างแนบแน่น จึงมักปรากฏมีต้นโพธิ์ขนาดใหญ่อยู่ตามวัดต่างๆ เนื่องจากเมื่อชาวบ้านเข้ามาตั้งถิ่นฐานเกิดเป็นหมู่บ้านก็มักจะต้องสร้างวัดไว้คู่กัน และนิยมปลูกต้นโพธิ์ไว้ในวัดนั้นๆ ทั้งยังมีประเพณี “ถวายไม้คำศรี” ในช่วงประเพณีสงกรานต์ ชื่อต้นโพธิ์จึงมักนำมาตั้งเป็นชื่อวัดและชื่อหมู่บ้านด้วยอาทิ บ้านศรีลังกา บ้านล้อมศรีป้อ และชุมชนศรีชุม เป็นต้น

2.2 พรรณสัตว์ ภูมินามของหมู่บ้านสะท้อนให้เห็นพรรณสัตว์ต่างๆ ซึ่งเป็นทรัพยากรธรรมชาติอีกอย่างหนึ่งของจังหวัดลำปาง ในที่นี้จำแนกเป็น 5 ประเภทได้แก่ (1) *สัตว์บก* 12 ชนิด เป็นต้นว่า บ้านกวาง บ้านนาพาน (แก้ง) บ้านหนองวัวแดง บ้านล้อมแรด และบ้านทุ่งตุ่น-แม่ติว (2) *สัตว์น้ำ* 1 ชนิด ได้แก่ บ้านหนองหอย (3) *สัตว์เลื้อยคลาน* 1 ชนิด ได้แก่ บ้านแม่อาจ (งูจงอาง) (4) *สัตว์ปีก* 5 ชนิด เป็นต้นว่า บ้านปงกา และบ้านห้วยเป็ด (5) *แมลง* 1 ชนิด เป็นต้นว่า บ้านผึ้ง และบ้านต้นผึ้ง

ทั้งนี้ภูมินามของหมู่บ้านที่ปรากฏชื่อสัตว์ต่างๆ แสดงถึงแหล่งทรัพยากรทางธรรมชาติที่สมบูรณ์ซึ่งเป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของสัตว์แต่ละชนิด ไม่ว่าจะเป็นป่าไม้และแหล่งน้ำ นอกจากนี้ยังแสดงให้เห็นความผูกพันระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ โดยเฉพาะการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรสัตว์ป่า ทั้งยังสะท้อนความคิดความเชื่อเกี่ยวกับสัตว์บางชนิดที่มีอิทธิพลต่อชีวิตของคนอีกด้วย เช่น “ผึ้ง” ซึ่งเป็นแมลงที่นับว่ามีประโยชน์มาก ช่วยผสมเกสรพืชพรรณทางการเกษตร และสามารถนำรัง ตัวอ่อน น้ำผึ้งมารับประทานหรือใช้ทำยาได้ และมีความเชื่อว่าหากผึ้งมาทำรังในบ้านหรือชุมชนใดจะเป็นสิริ

มงคล หากหมู่บ้านใดมีต้นไม้ใหญ่ซึ่งมีฝั้่งมาทำรังอยู่และมีลักษณะพิเศษ เป็นต้นว่า มีขนาดใหญ่ หรือมีจำนวนมาก ก็มักจะเรียกกันว่า “บ้านต้นฝั้่ง”

3. ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเนื่องจากภูมินามของหมู่บ้านในจังหวัดลำปางสัมพันธ์แนบแน่นอยู่กับลักษณะทางสังคมและวัฒนธรรมของกลุ่มชนในพื้นที่ จึงเป็นหลักฐานประการหนึ่งที่บ่งบอกความเป็นมาและร่องรอยเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ท้องถิ่นได้เป็นอย่างดี ซึ่งอาจจำแนกเป็น 6 ประเภท ได้แก่

3.1 เรื่องราวหรือเหตุการณ์สำคัญที่เคยเกิดขึ้นในท้องถิ่น ภูมินามของหมู่บ้านในจังหวัดลำปางสะท้อนให้เห็นประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์สำคัญที่เคยเกิดขึ้นในหมู่บ้านหรือในชุมชนนั้นๆ เหตุการณ์สำคัญส่วนมากมักเป็นเรื่องที่มีผลกระทบต่อชาวบ้าน หรือเป็นเรื่องที่สังเกตจดจำของคนในชุมชนและคนในละแวกใกล้เคียง ประกอบด้วย (1) เหตุการณ์เมื่อแรกตั้งหมู่บ้านหรือเรื่องราวอันเป็นเหตุปัจจัยในการเกิดขึ้นของหมู่บ้าน เป็นต้นว่า “บ้านก่อ” เมื่อแรกตั้งหมู่บ้านมีชาวบ้านอพยพจากจังหวัดพะเยาเข้ามาตั้งถิ่นฐาน เรียกได้ว่ามาก่อร่างสร้างตัวที่นี่ จึงได้ชื่อว่าบ้านก่อ (2) เหตุการณ์ที่แสดงถึงความเป็นมาของหมู่บ้าน เป็นต้นว่า “บ้านกองหาญ” ซึ่งในอดีตบริเวณหมู่บ้านนี้เป็นที่ตั้งของกองทหารไทยและพม่า ซึ่งมาสร้างค่ายพักอาศัยและทำสงครามสู้รบกัน จึงได้ชื่อว่า “บ้านกองทหาร” ต่อมาเพี้ยนเป็น “บ้านกองหาญ” และ (3) เหตุการณ์ที่เป็นปรากฏการณ์ทางธรรมชาติครั้งสำคัญๆ หรือเหตุการณ์ที่แปลกประหลาดมหัศจรรย์ เป็นต้นว่า “บ้านต่อ” เล่ากันว่าในอดีตมีชาวพม่ากลุ่มหนึ่งเดินทางหนีภัยสงครามมา จนมาพบต่อ (/ต่อ/)ไม้ขนาดใหญ่ จึงพากันนั่งกินอาหารและพักผ่อนอยู่บนต่อไม้นั้น ปรากฏว่าเกิดเหตุอัศจรรย์มีลูกแก้วไหลขึ้นมาจากกลางต่อไม้แล้วลอยไปมา ชาวพม่าเหล่านั้นเชื่อว่าเป็นมงคล จึงตั้งหลักปักฐานอยู่กลายเป็นหมู่บ้านขึ้น และเรียกหมู่บ้านนี้ว่า “บ้านต่อแก้ว” แต่ต่อมาภายหลังเหลือเพียง “บ้านต่อ”

3.2 บุคคลสำคัญในประวัติศาสตร์ของท้องถิ่น ภูมินามของหมู่บ้านในจังหวัดลำปางสะท้อนให้เห็นประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับบุคคลสำคัญที่เคยมีบทบาทต่อชุมชน หรือเป็นที่รู้จักและเคารพนับถือของผู้คนในท้องถิ่นนั้น ทั้งนี้บุคคลสำคัญในประวัติศาสตร์ท้องถิ่นซึ่งเป็นที่มาของภูมินามหมู่บ้านจำแนกได้เป็น 3 กลุ่ม ได้แก่ (1) ผู้ที่ก่อตั้งหรือมีส่วนในการบุกเบิกพื้นที่ของหมู่บ้านในระยะแรกๆ เป็นต้นว่า “บ้านนาจะลา” เพี้ยนมาจาก “นางจะลา” ซึ่งเป็นชื่อเศรษฐีชาวพม่าที่อพยพมาตั้งถิ่นฐานและได้รวบรวมผู้คน ก่อตั้งหมู่บ้านนี้ขึ้น หรือ “บ้านปู่จ้อย” เพี้ยนมาจาก “ปู่จ้อย” ซึ่งเป็นชาวลาวที่ได้มาบุกเบิกพื้นที่นี้เป็นคนแรก ต่อมามีคนอพยพตามมาเป็นจำนวนมาก จนเกิดเป็นหมู่บ้านนี้ขึ้น (2) ผู้นำ/ชนชั้นปกครอง/หรือบุคคลสำคัญของชุมชนในแต่ละยุคสมัยที่ชาวบ้านเคารพ เช่น “บ้านพิชัย” ที่เล่ากันว่ามาจากนามของขุนศึก ซึ่งเป็นผู้นำชาวบ้านอพยพมาตั้งถิ่นฐาน หลังจากที่เขาเมืองเชียงแสนถูกพม่าตีแตก หรือ “บ้านใหม่รัตนาคม” ที่มาจากนามตาม สมณศักดิ์ของเจ้าอาวาสวัดพระธาตุเสด็จ คือ พระครูรัตนาคม (ครูบาแก้ว) (3) บุคคลในตำนานหรือเรื่องเล่า ซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์กับความเป็นมาตลอดจนตำนานของท้องถิ่นนั้นๆ เช่น “บ้านจามเทวี” มาจากพระนามของ “พระนางจามเทวี” ปฐมกษัตริย์แห่งหริภุญชัย ตามตำนานที่เล่าว่าพระองค์เคยเสด็จมายังบริเวณหมู่บ้านนี้ เมื่อคราวที่มาบูชาพระธาตุลำปางหลวง เป็นต้น

3.3 กลุ่มชนหรือชาติพันธุ์ที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ของท้องถิ่น จังหวัดลำปาง

ประกอบด้วยกลุ่มชนและกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ มาอาศัยอยู่ร่วมกันตั้งแต่โบราณ อีกทั้งมีการอพยพย้ายถิ่นเข้ามาตั้งรกรากของชาวบ้านจากต่างพื้นที่หรือผู้คนที่มิเชื่อชาติแตกต่างกันออกไป ก่อให้เกิดพัฒนาการของชุมชนและผู้คนที่หลากหลาย และมีการผสมกลมกลืนกันทางสังคมและวัฒนธรรมเรื่อยมา ทำให้กลุ่มชนและกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ เหล่านี้กลายเป็นอีกส่วนหนึ่งซึ่งมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของจังหวัดลำปางเป็นอย่างยิ่ง ทั้งนี้ภูมินามของหมู่บ้านในจังหวัดลำปางได้แสดงให้เห็นถึงกลุ่มชนและกลุ่มชาติพันธุ์ที่ปรากฏตัวตนอยู่ในประวัติศาสตร์ของท้องถิ่น โดยอาจจำแนกเป็น 2 ประเภท ได้แก่ (1) *กลุ่มชนจากท้องถิ่นอื่นๆ ที่เข้ามาอยู่ในชุมชน* ซึ่งมีทั้งที่มาจากจังหวัดลำปางเอง และเขตพื้นที่ใกล้เคียง ได้แก่ จังหวัดลำพูน จังหวัดเชียงราย จังหวัดเชียงใหม่ และจังหวัดตาก เช่น “ชุมชนปงสนุก” อพยพมาจาก “บ้านปงสนุก” ในเมืองเชียงแสน และ “บ้านแหงเหนือ” อพยพมาจากเมืองระแหงหรือเมืองตาก เป็นต้น (2) *กลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับท้องถิ่น* ซึ่งประกอบด้วย 5 กลุ่มชาติพันธุ์ คือ เม็ง (มอญ) แะ 8 กะเหรี่ยง (ยาง) ม่าน (พม่า) และจีนฮ่อ (ห่อ) เช่น บ้านศาลาเม็ง บ้านแจ้ซอ⁹ บ้านยางอ้อยใต้ บ้านทุ่งม่านใต้ และบ้านบ่อห่อ เป็นต้น

3.4 สถานที่สำคัญของชุมชน ภูมินามของหมู่บ้านในจังหวัดลำปางสะท้อนให้เห็น

ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับสถานที่สำคัญของชุมชน โดยอาจจำแนกได้เป็น 9 ประเภท ได้แก่ (1) *วัด/ศาสนสถาน* เป็นต้นว่า “ชุมชนศรีบุญโยง” มาจากชื่อวัดศรีบุญโยง และ “บ้านวังหม้อเจดีย์ขาว” มาจากชื่อวัดเจดีย์ขาวหลัง (2) *แหล่งเมืองโบราณ/โบราณสถาน* ได้แก่ เมืองโบราณ กำแพงเมืองประตุมือง คูเมืองพระธาตุและเจดีย์ เป็นต้นว่า “บ้านทุ่งวิเขต” มาจากชื่อของเมืองวิเขตนคร ซึ่งเป็นชื่อเมืองโบราณในอำเภอแจ้ห่ม “บ้านหอรบ” ซึ่งในหมู่บ้านนี้มีกำแพงหอรบโบราณตั้งอยู่ “ชุมชนกำแพงเมือง” ซึ่งตั้งอยู่เรียงรายไปตามแนวกำแพงเมืองเก่า (เขลางค์นคร) และ “ชุมชนพระธาตุนาก่วมเหนือ” ซึ่งเป็นที่ตั้งของพระธาตุเก่าแก่อันเป็นที่เคารพของคนในละแวกนี้ (3) *สถานที่ซึ่งเป็นที่สาธารณประโยชน์ของท้องถิ่น* ได้แก่ สะพาน ลานหรือที่โล่ง บ่อน้ำ ศาลา โรงไฟฟ้า และสุสาน เป็นต้นว่า บ้านท่าข้าว (สะพาน) บ้านช่วงกอม (ลานโล่ง) บ้านศาลาหม้อ (ศาลาที่มีหม้อน้ำไว้ให้คนเดินทางแวะพักดื่ม) และชุมชนสามดวงสามัคคี (มาจากชื่อของ “สุสานร่องสามดวง”) (4) *บ้านเรือน/ที่พัก* เป็นต้นว่า บ้านปางปงปงทราย บ้านปางหละ และบ้านคุ้ม¹⁰ (5) *สถานที่สำคัญที่เกี่ยวกับการคมนาคมขนส่ง* ซึ่งมีทั้งทางบก ทางน้ำ และทางอากาศ เป็นต้นว่า บ้านสถานี (สถานีรถไฟ) บ้านท่าเกวียน บ้านท่าแม่ลิชัย (เรือแม่ลิ) และชุมชนสนามบิน (6) *สถานที่ซึ่งเกี่ยวข้องกับความเชื่อของชาวบ้าน* เป็นต้นว่า “บ้านแท่นดอกไม้ม้า” มาจากแท่นที่ชาวบ้านมักนำดอกไม้มาบูชาพระภูมิเจ้าที่และพระธาตุวัดดอยป่าตาล (7) *สถานที่ที่มีลักษณะพิเศษ แปลก หรือมีความอัศจรรย์* เป็นต้นว่า “บ้านศรีหมวดเกล้า” ซึ่งเล่าว่าแต่

⁸ “แะ” (/แะ/) หมายถึง คนเผ่าหนึ่งในยุคก่อน ว่ากันว่าเป็นคนในเชื้อสายมอญ (อุดม รุ่งเรืองศรี, 2547: 224)

⁹ คำว่า “แจ้ซอ” เพี้ยนมาจาก “แจ้ซอ”

¹⁰ “ปาง” หมายถึง ที่พักในป่าหรือที่พักชั่วคราว ส่วน “คุ้ม” หมายถึง ที่พักของกษัตริย์หรือที่อยู่ของเจ้านาย

เดิมมี ต้นโพธิ์ขนาดใหญ่อยู่ในวัดของหมู่บ้านมีลักษณะพิเศษเป็นที่น่าอัศจรรย์ คือ รากของต้นโพธิ์มีลักษณะคล้ายกับมวยผมหรือการเกล้าผมของผู้หญิง (8) ตลาด เป็นต้นว่า บ้านกาด และบ้านมั่ว¹¹ (9) สถานที่ราชการ/โรงเรียน เช่น บ้านต้า-หน้าค่าย มาจากชื่อของค่ายทหารชื่อว่า “ค่ายสุรศักดิ์มนตรี” และชุมชนโรงเรียนเทศบาลสี่ เป็นต้น สถานที่เหล่านี้มักมีความสำคัญเป็นพิเศษ และมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของผู้คน ตลอดจน ความเป็นมาและพัฒนาการของชุมชนหรือหมู่บ้านนั้นๆ ด้วย

3.5 ตำแหน่งที่ตั้งและขนาดของชุมชน เป็นประวัติศาสตร์ท้องถิ่นอีกแบบหนึ่งที่สะท้อนให้เห็นผ่านทางภูมินามของหมู่บ้าน ซึ่งตำแหน่งที่ตั้งและขนาดของชุมชนนั้นนับเป็นประวัติศาสตร์ที่บ่งบอกถึงลักษณะทางกายภาพของชุมชนนั้นว่ามีการตั้งถิ่นฐานอยู่ ณ บริเวณใด ทั้งยังเป็นการแสดงให้เห็นถึงพัฒนาการของชุมชนด้วย จำแนกได้เป็น 2 ประเภท คือ (1) **ตำแหน่งที่ตั้งหรือลักษณะการตั้งชุมชน** ได้แก่ ตั้งอยู่ตรงกลางหรือเป็นจุดศูนย์กลาง ทางใต้ทางเหนือ ทางตะวันออกทางตะวันตก ทางตอนบนตอนล่าง ด้านนอกด้านใน ด้านหน้าด้านหลัง และด้านข้างหรือตรงข้าม เช่น บ้านกลาง บ้านกุ่มเน้งใต้ บ้านอ้อนเหนือ บ้านหัวทุ่ง บ้านหัวฝาย บ้านปากกองตะวันออก บ้านแม่กัวะใน บ้านแม่เตี๋ยนอก และบ้านหล่าย เป็นต้น (2) **ขนาดของชุมชน** ซึ่งมีทั้งชุมชนขนาดใหญ่และชุมชนขนาดเล็ก เช่น บ้านหลวง และบ้านก้อม¹² เป็นต้น

3.6 วัตถุหรือสิ่งของสำคัญของท้องถิ่น ภูมินามของหมู่บ้านที่มาจากวัตถุหรือสิ่งของสำคัญของท้องถิ่นนั้นนับเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์อย่างหนึ่งซึ่งแสดงให้เห็นว่าจังหวัดลำปางเป็นพื้นที่ที่เก่าแก่มากมีประวัติศาสตร์ความเป็นมาอันเนิ่นนาน ผ่านความเปลี่ยนแปลงทางประวัติศาสตร์มาหลายครั้งหลายหน จึงปรากฏเป็นโบราณวัตถุซึ่งพบในพื้นที่ เช่น “บ้านขอ” ซึ่งเล่ากันว่าในอดีตเจ้าเมืองเชียงใหม่ได้ทำพิธีปล่อยช้างแก่เข้าป่า ช้างเหล่านั้นได้เดินทางเข้ามาในเขตป่าของหมู่บ้านนี้ โดยมีความรู้ช้างเป็นผู้นำทางต่อมาช้างได้ล้ม (ตาย) ไปที่ละเชือกความรูช้างจึงทิ้งซากช้างและขอสำหรับบังคับช้างไว้ในป่าชาวบ้านที่ไปเก็บของป่าได้พบขอบังคับช้างและกะโหลกหัวช้างจึงเก็บมาไว้ที่วัดในหมู่บ้านหมู่บ้านนี้จึงได้ชื่อว่า “บ้านขอหัวช้าง” แต่ต่อมาตกลงเหลือเพียง “บ้านขอ” เป็นต้น

4. ตำนานและนิทานพื้นบ้าน ภูมินามจำนวนหนึ่งตั้งตามตำนานหรือนิทานพื้นบ้านของท้องถิ่นนั้นๆ ซึ่งนิทานพื้นบ้านที่เกี่ยวข้องกับภูมินามนี้เป็นนิทานพื้นบ้านประเภทนิทานประจำถิ่น (Local Legends) ซึ่งเป็นเรื่องเล่าที่เกี่ยวข้องกับสถานที่โดยเฉพาะ ตำนานและนิทานพื้นบ้านเหล่านี้ นอกจากจะสามารถสะท้อนให้เห็นความเชื่อและโลกทัศน์ของคนในพื้นที่นั้นได้แล้ว ยังเป็นข้อมูลซึ่งมีประโยชน์ในการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของพื้นที่นั้นได้ด้วยทั้งนี้ภูมินามของหมู่บ้านในจังหวัดลำปางซึ่งมีที่มาจากตำนานและนิทานพื้นบ้าน จำแนกได้เป็น 5 ประเภท ได้แก่

4.1 นิทานเกี่ยวกับความเชื่อทางศาสนา ภูมินามของหมู่บ้านในจังหวัดลำปางที่ตั้งตามนิทานพื้นบ้านประเภทนี้ผสมผสานกันอยู่ระหว่างนิทานประจำถิ่นและนิทานศาสนา ซึ่งทั้งหมดเป็น

¹¹ คำว่า “มั่ว” เพี้ยนมาจาก “กาดมั่ว” ที่หมายถึง ตลาดสดหรือตลาดเช้า

¹² “หลวง” หมายถึง ใหญ่ ส่วน “ก้อม” หมายถึง เล็ก สั้น ห้วน ไม่ยาว (อุดม รุ่งเรืองศรี, 2547 : 29)

นิทานเกี่ยวกับพระพุทธเจ้า แบ่งได้เป็น 2 กลุ่ม คือ (1) นิทานที่กล่าวถึงการเสด็จมาของพระพุทธเจ้าในเขตพื้นที่จังหวัดลำปาง ซึ่งผู้คนในท้องถิ่นเชื่อและถ่ายทอดสืบต่อกันมาว่าพระพุทธเจ้าเคยเสด็จมายังสถานที่ต่างๆ ในท้องถิ่นจริง เป็นต้นว่า “ชุมชนท่าคราวน้อย” ซึ่งมีนิทานเล่าว่าพระพุทธเจ้าได้เสด็จมาประทับ ณ บริเวณ ม่อนดอย (ม่อนกระติง) ตรงข้ามกับหมู่บ้านนี้ ในครั้งนั้นมีตายายจากหมู่บ้านนี้นำห่อข้าวน้อยมาถวาย จึงได้ชื่อว่า “บ้านข้าวน้อย” ครั้นเวลาล่วงเลยไปจึงเพี้ยนเป็น “ท่าคราวน้อย”(2) นิทานที่อิงตามพุทธประวัติ เล่าถึงพระพุทธเจ้าเป็นหลัก บางเรื่องมีที่มาจากคัมภีร์ทางศาสนาหรือเป็นพุทธประวัติตามที่ได้เรียนรู้กันมาโดยทั่วไป แต่บางเรื่องอาจเกิดจากการผสมเรื่องของพระพุทธเจ้าเข้ากับตำนานหรือเรื่องเล่าดั้งเดิมที่มีอยู่ในท้องถิ่นนั้นๆ หรือจินตนาการของชาวบ้านที่พยายามอธิบายเกี่ยวกับพุทธประวัติตามความเข้าใจของตน และเพื่อเชื่อมโยงตนเองให้ใกล้ชิดกับพระพุทธเจ้าซึ่งเป็นตัวแทนของพุทธศาสนาให้มากขึ้น เช่น “บ้านปันเต้า” ซึ่งมีนิทานเล่าว่าหลังจากพระพุทธเจ้าดับขันธปรินิพพาน ได้มีการถวายพระเพลิงพระพุทธรูป ในครั้งนั้นชาวบ้านหมู่บ้านนี้ ได้ไปขอ “ปัน” (แบ่ง) พระบรมสารีริกธาตุ (กระดูก) ของพระพุทธเจ้า แต่ไปไม่ทัน จึงได้มาแต่พระสร้อยการ (ขี้เถา ซึ่งในภาษาถิ่นภาคเหนือเรียกว่า “เท่า” ออกเสียงว่า /เต้า/) จำนวน 3 ไห จึงได้นำมาบรรจุไว้ในพระเจดีย์ภายในวัดของหมู่บ้าน เป็นต้น ภูมินามของหมู่บ้านลักษณะนี้ นอกจากจะสะท้อนถึงความผูกพันของชาวบ้านกับพุทธศาสนา และความสำคัญของพุทธศาสนาในความคิดความเชื่อของชาวบ้านแล้ว ยังเป็นร่องรอยประวัติศาสตร์ของการเผยแพร่พระพุทธศาสนาเข้ามาในดินแดนแถบภาคเหนืออีกด้วย

4.2 นิทานเกี่ยวกับบุคคลในประวัติศาสตร์ เป็นเรื่องของบุคคลในประวัติศาสตร์ ซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับท้องถิ่นในจังหวัดลำปาง ภูมินามของหมู่บ้านซึ่งมาจากตำนานและนิทานพื้นบ้านลักษณะดังกล่าวนี้จึงเป็นกึ่งนิทานกึ่งข้อมูลทางประวัติศาสตร์ ซึ่งนับว่ามีคุณค่าทั้งในการศึกษาความคิดความเชื่อของชาวบ้านและความเป็นมาของประวัติศาสตร์ท้องถิ่นจังหวัดลำปาง บุคคลที่ปรากฏในตำนานและนิทานพื้นบ้านมักเป็นบุคคลสำคัญที่มีความเกี่ยวข้องกับการปกครองหรือความเชื่อของผู้คนในอดีต ในที่นี้จำแนกได้เป็น 4 กลุ่ม ได้แก่ (1) นิทานที่เกี่ยวข้องกับพระนางจามเทวี โดยส่วนมากเป็นนิทานที่เล่าถึงการเสด็จมาบูชาพระธาตูลำปางหลวงตามเส้นทางจากหริภุญชัย (ลำพูน) ผ่านอำเภอหางฉัตร และอำเภอเกาะคา ซึ่งมีหมู่บ้านหลายแห่งที่ตั้งชื่อตามนิทานกลุ่มนี้ เป็นต้นว่า บ้านม้าไต้ และบ้านม้าเหนือ ซึ่งมีเรื่องเล่าว่าเป็นบริเวณที่พระนางจามเทวีหยุดพักขบวนเสด็จและได้นำม้าไปผูกไว้ใต้ต้นขนุน ปรากฏว่าลูกขนุนหล่นลงดิน ทำให้ม้าตกใจวิ่งหนีไป พระนางจามเทวีก็วิ่ง จึงทรงสาปให้หมู่บ้านนี้ปลูกขนุนไม่เป็นผล หมู่บ้านนี้จึงได้ชื่อว่า “บ้านม้า”(2) นิทานที่เกี่ยวข้องกับหนานทิพย์ช้าง เป็นต้นว่า “บ้านปันจ้าว” มีนิทานเล่าว่าเมื่อหนานทิพย์ช้างนำทัพกลับจากสงครามในการลอบเข้าไปสังหารทหารพม่าในวัดพระธาตูลำปางหลวง ได้มาแวะพักที่หมู่บ้านนี้ ในครั้งนั้นหนานทิพย์ช้างได้ใช้ให้ทหารเอาผ้ามา “พันจ้าว” (/ปันจ้าว/) ซึ่งเป็นอาวุธ เพื่อเก็บไว้ จึงได้ชื่อว่า บ้านปันจ้าว (3) นิทานที่เกี่ยวข้องกับกษัตริย์หรือเจ้าเมืองตามตำนาน เป็นต้นว่า “บ้านหลวงเมืองปาน” มีนิทานเล่าว่าในอดีตมีเจ้าเมืองผู้หนึ่งปกครองบริเวณนี้ได้ทำ “พาน” (/ปาน/) ซึ่งเป็นเครื่องตักเลี้ยงช้าง เพื่อใช้ตีเรียกชาวบ้านให้มาประชุมและส่งสัญญาณแจ้งเหตุต่างๆ และด้วยเหตุที่ใช้ทองคำมาหล่อจึงเรียกว่า “ปานคำ” ต่อมาเจ้าเมืองผู้นี้ได้รับการขนานนามว่า “เจ้าพ่อขุนจรปาน” เมืองแห่งนี้จึงได้ชื่อว่า “เมืองจระปาน” ซึ่ง

ภายหลังเพี้ยนเป็น “เมืองปาน”(4) นิทานที่เกี่ยวข้องกับพระสงฆ์ เช่น “บ้านแม่วะ” มีเรื่องเล่าว่ามีพระธุดงค์รูปหนึ่งเดินทางผ่านมาและหยุดพักพักบริเวณลำน้ำนี้ จึงวกน้ำขึ้นลำหน้า ลำน้ำดังกล่าวจึงได้ชื่อว่า “แม่วก” ต่อมาภายหลังเพี้ยนเป็น “แม่วะ” เป็นต้น

4.3 นิทานเกี่ยวกับทรัพย์สินสมบัติหรือสิ่งลึกลับ เป็นเรื่องราวที่มักเกิดจากจินตนาการของผู้คนที่อยู่ในท้องถิ่นผสมผสานเชื่อมโยงกับเรื่องราวความเป็นมาของสถานที่หรือบุคคลสำคัญในพื้นที่จังหวัดลำปางและแม่ภูมินามที่มาจากตำนานและนิทานพื้นบ้านลักษณะนี้จะมีเนื้อหาที่แปลกประหลาดและมหัศจรรย์เกินความเป็นจริง แต่ก็อาจมีร่องรอยบางส่วนที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ของท้องถิ่น หรือความคิดความเชื่อและโลกทัศน์ของผู้คนในท้องถิ่นนั้นรวมอยู่ด้วย ทั้งนี้ภูมินามของหมู่บ้านในจังหวัดลำปางที่มาจากนิทานประเภทนี้จำแนกได้เป็น 2 ลักษณะ ได้แก่ (1) *นิทานเกี่ยวกับขุมทรัพย์หรือของวิเศษ* เป็นต้นว่า “บ้านขามแดง” มีนิทานเล่าว่าเจ้าเมืองผู้หนึ่งทำคุณความดีจนได้รับรางวัลเป็น “คำแดง” หรือทองคำมีสีสุกใส แต่เมื่อนำทองคำดังกล่าวมาเก็บไว้ในบ้าน ปรากฏว่าคนในบ้านเกิดเจ็บป่วย เจ้าเมืองผู้นั้นคิดว่าคงจะมาจากอำนาจของ “คำแดง” ซึ่งเป็นของที่คนมีบุญบารมีสูงเท่านั้นจึงจะครอบครองไว้ได้ จึงได้นำคำแดงนี้ไปฝากไว้ที่วัด ครั้นพอตกกลางคืนทองคำนี้ก็เปล่งแสงออกมาทำให้วัดมีความสว่างไสวเป็นที่รำลือไปทั่ว จนมีชายสองคนอยากได้ “คำแดง” มาครอบครองจึงวางแผนกันไปขโมยคำแดงที่วัด แต่ปรากฏว่าเมื่อถึงตอนเช้ากลับพบชายสองคนนั้นกลายเป็นศพอยู่หน้าวัด หมู่บ้านนี้จึงได้ชื่อว่า “บ้านคำแดง” ต่อมาเพี้ยนมาเป็น บ้านขามแดง (2) *นิทานเกี่ยวกับเรื่องลึกลับมหัศจรรย์* เช่น “บ้านแม่ลูใหม่ไชยมงคล” ซึ่งมีนิทานเล่าว่าในอดีตในหมู่บ้านมีชายคนหนึ่งชื่อ “อ้ายจัมฟ้า” เป็นคนรูปร่างสูงใหญ่เป็นอันมาก เวลายืนหัวแทบจะจรดฟ้าจะต้องก้มหัวลง เวลาอ้ายจัมฟ้าจามทำให้ต้นไม้ลูไปตามลมจากการจามของมัน ลำน้ำในบริเวณนั้นจึงได้ชื่อว่า “แม่ลู” เป็นต้น

4.4 นิทานชีวิตที่เหตุการณ์เกิดขึ้นในท้องถิ่น เป็นนิทานที่มีลักษณะเหมือนเรื่องที่เคยเกิดขึ้นจริง โดยจะบอกชื่อและฐานะตำแหน่งของตัวละครอย่างชัดเจน รวมถึงระบุสถานที่ที่เกิดเหตุการณ์ด้วย ซึ่งสถานที่ในนิทานชีวิตส่วนมากเป็นสถานที่ในท้องถิ่นต่างๆ ของจังหวัดลำปางนั่นเอง ดังนั้นภูมินามของหมู่บ้านในจังหวัดลำปางที่มาจากนิทานประเภทนี้จึงเป็นร่องรอยหนึ่งเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของท้องถิ่นนั้นๆ ได้ด้วย เช่น “บ้านแม่กิด” ซึ่งมาจากนิทานที่เล่าว่ามีชายคนหนึ่งอยากได้ทองคำของพ่อเผ่าเศรษฐี จึงนำลูกชายมาแลก แต่พ่อเผ่าเศรษฐีไม่พอใจจึงยึดลูกชายไปโดยไม่ให้อะไรตอบแทน ชายคนนั้นจึงมานั่งคิดคำนึงอยู่ริมฝั่งน้ำเพราะอยากได้ลูกชายคืน ลำน้ำนี้จึงได้ชื่อว่า “แม่กิด” (ในภาษาถิ่นภาคเหนือ “คิด” หมายถึง คิด คำนึง โดยออกเสียงว่า /กิด/ เนื่องจากพยัญชนะตัว “ค” ออกเสียงเป็น /ก/) และกลายมาเป็นชื่อหมู่บ้านดังนี้ เป็นต้น

4.5 นิทานจากวรรณกรรมหรือเรื่องเล่าที่รู้จักกันดี กล่าวคือ วรรณกรรมหรือเรื่องเล่าบางเรื่องมีเรื่องราวที่สนุกสนานหรือน่าประทับใจทำให้มีการเล่าต่อกันจนแพร่กระจายทั่วไปเป็นที่รู้จักดีในหลายท้องถิ่น บางเรื่องจึงมีปรากฏเป็นนิทานประจำถิ่นของท้องถิ่นต่างๆ ด้วย โดยภูมินามของหมู่บ้านในจังหวัดลำปางนั้นมีที่มาจากวรรณกรรมหรือเรื่องเล่าที่รู้จักกันดี 2 เรื่อง ได้แก่ (1) *ภูมินามที่น่าจะมีที่มาจากตำนาน* *สิงหนวัตกุมาร* ได้แก่ นิทานที่มีอนุภาคเกี่ยวกับเมืองลุ่มเนื่องจากการกิน

ของที่มีลักษณะพิเศษ เป็นต้นว่าปลาไหลเผือกยักษ์ ปลาฉา (ตะพาน้ำ) หรือไข่เจือก (พญานาค) และมีหญิงแม่หม้ายซึ่งไม่ได้กินรอตตายอยู่เพียงคนเดียว เช่น บ้านหนองหล่ม บ้านฮ่องลี และบ้านโป่ง เป็นต้น (2) *ภูมินามที่มาจากนิทานชาดกเรื่อง* *หมาขนขาว* เช่น บ้านโทกหัวช้าง และชุมชนศรีบุญเรือง เป็นต้น

5. วิถีชีวิต ภูมินามของหมู่บ้านในจังหวัดลำปางบางแห่งเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของผู้คนซึ่งตั้งถิ่นฐานในท้องที่นั้นๆ จำแนกได้เป็น 7 ประเภท ดังนี้

5.1 อาชีพและการทำมาหากิน ภูมินามของหมู่บ้านในจังหวัดลำปางสะท้อนให้เห็นลักษณะของอาชีพและการทำมาหากินของผู้คนในท้องที่นั้นได้ โดยในที่นี้จำแนกออกเป็น 3 กลุ่ม คือ (1) *อาชีพเกษตรกรรม* ประกอบด้วยการทำนา ทำไร่ และเลี้ยงสัตว์ เป็นต้นว่า บ้านนาตม บ้านนาบ้านไร่ และ บ้านไร่หาน้อย (2) *อาชีพช่างต่างๆ* เป็นต้นว่า ชุมชนช่างแต้ม (3) *อาชีพหมอ* เช่น บ้านหมอสม เป็นต้น

5.2 เครื่องมือเครื่องใช้และงานหัตถกรรม ภูมินามของหมู่บ้านในจังหวัดลำปางสามารถสะท้อนให้เห็นวิถีชีวิตของชาวบ้านที่เกี่ยวกับเครื่องมือเครื่องใช้ต่างๆ รวมถึงงานหัตถกรรมที่ชาวบ้านประดิษฐ์คิดทำขึ้นเพื่อใช้ในการประกอบอาชีพหรือการดำรงชีวิตประจำวัน ลักษณะดังกล่าวนี้เป็นร่องรอยของท้องที่นั้นว่าในพื้นที่นั้นชาวบ้านเคยมีรูปแบบในการดำเนินชีวิตตั้งแต่อดีตอย่างไร และมีเครื่องมือเครื่องใช้อะไรบ้างที่มีความสำคัญต่อชาวบ้าน ตลอดจนลักษณะของภูมิปัญญาชาวบ้านที่ช่วยอำนวยความสะดวกในการดำเนินชีวิต เช่น บ้านสาต (เสื่อ) บ้านแค (คบไฟ) บ้านแม่หิด (ไม้หัดข้าว) และบ้านแป้น (ไม้แป้น/ไม้กระดาน) เป็นต้น ทั้งยังปรากฏวิธีการในการทำเครื่องมือเครื่องใช้ตลอดจนงานหัตถกรรมด้วย อาทิ บ้านสมัยเหนือ บ้านเด่นสมัย และบ้านสมัยชัย¹³ ที่มาจากการสาวไหมสำหรับใช้ทอผ้าของผู้หญิงในอดีต เป็นต้น

5.3 การจัดการน้ำ จังหวัดลำปางเป็นสังคมเกษตรกรรมมาแต่โบราณ ดังนั้นการจัดการน้ำภายในชุมชนนั้นมีความสำคัญและสัมพันธ์อย่างยิ่งกับชาวบ้าน หลายหมู่บ้านจึงนำลักษณะการจัดการน้ำที่ปรากฏเป็นจุดเด่นมาตั้งเป็นชื่อหมู่บ้าน ทั้งนี้จากการศึกษาภูมินามของหมู่บ้านในจังหวัดลำปางซึ่งสะท้อนให้เห็นวิถีชีวิตของชาวบ้านในเรื่องที่เกี่ยวกับการจัดการน้ำนั้นจำแนกได้เป็น 3 ลักษณะ คือ (1) *การทำฝาย* เป็นต้นว่า บ้านทุ่งฝาย และบ้านฝายน้อย (2) *การใช้หลุมวิดน้ำ* เป็นต้นว่า บ้านหลุม (3) *การทำน้ำริน* เป็นต้นว่าบ้านน้ำริน และบ้านนาริน

5.4 ขนบธรรมเนียมประเพณีและพิธีกรรม ในบางพื้นที่ประเพณีและพิธีกรรมต่างๆ อาจมีความสำคัญและมีบทบาทต่อการพัฒนาการของชุมชนนั้นเป็นอย่างมาก จึงมีการนำมาตั้งเป็นภูมินามของหมู่บ้าน เช่น บ้านดอนไฟ (มาจากประเพณีการอยู่เดือนหรืออยู่ไฟของแม่หลังคลอด) และบ้านน่าน้ำมัน (มาจากพิธีกรรมไหว้ผีที่จะต้องมีการแต่งตัว หวีผม และทาน้ำมัน) เป็นต้น

¹³ คำว่า “สมัย” เพี้ยนมาจาก “สาวไหม”

5.5 การคมนาคมขนส่ง ภูมินามของหมู่บ้านในจังหวัดลำปางสามารถสะท้อนให้เห็นวิถีชีวิตของชาวบ้านที่เกี่ยวกับการคมนาคมขนส่งในลักษณะต่างๆ ทั้งทางบกและทางน้ำ ซึ่งนับเป็นร่องรอยของท้องถิ่นว่าในพื้นที่นั้นชาวบ้านเคยมีการเดินทางด้วยเส้นทางแบบใดและใช้ยานพาหนะอะไรบ้างในการเดินทางเช่น บ้านท่าล้อ บ้านทุ่งเกวียน และบ้านสำเภา เป็นต้น

5.6 การละเล่นและการแสดงพื้นบ้าน ในท้องถิ่นจังหวัดลำปางนั้นมีการละเล่นและการแสดงพื้นบ้านอยู่มากมาย บางอย่างเป็นที่นิยมแพร่หลายและมีบทบาทต่อผู้คนในท้องถิ่น จึงมีการนำมาตั้งเป็นภูมินามของหมู่บ้าน ในที่นี้พบการละเล่นและการแสดงพื้นบ้าน คือ “การฟ้อน” ซึ่งเป็นการร่ายรำของผู้คนในภาคเหนือ เป็นต้นว่า บ้านฟ้อน¹⁴

5.7 อาหารพื้นบ้าน จังหวัดลำปางมีวิธีการกินที่ละม้ายคล้ายคลึงกับพื้นที่อื่นๆ ในเขตภาคเหนือตอนบน โดยกินข้าวเหนียวเป็นหลัก ส่วนกับข้าวต่างๆ ก็มาจากธรรมชาติไม่ว่าจะเป็นสัตว์ป่าหรือพืชผักพื้นบ้าน ทั้งจากป่าและการปลูกไว้กินในครัวเรือน ซึ่งอาหารนั้นนับเป็นอัตลักษณ์อย่างหนึ่งของกลุ่มชนในแต่ละท้องถิ่น ทั้งนี้ภูมินามของหมู่บ้านในจังหวัดลำปางที่สะท้อนให้เห็นอาหารพื้นบ้าน เป็นต้นว่า “บ้านป่าแดด” ซึ่งมาจากคำว่า “พงป่าแดด” (ชะพลู) อันเป็นส่วนประกอบสำคัญของ “แกงแค” ซึ่งผูกเป็นปริศนาไว้ว่า ไคร้ริมคง (ชะอม) พงป่าแดด (ชะพลู) แสดหูช้าง (เห็ดลม) แม่ร้างสามผัว (สะค้าน) ขนครัวซู้ที่ (พริกขี้หนู) ซี่ปลากกา (ก้านเกสรดอกจี่) พระญาณส (ผลกำจัด) ตดผีอก (ปลาร้า) (อุดม รุ่งเรืองศรี, 2547 : 58)

6. ความเชื่อและค่านิยม ภูมินามของหมู่บ้านในจังหวัดลำปางสะท้อนให้เห็นความเชื่อและค่านิยมของผู้คนในท้องถิ่นนี้ได้บางประการ โดยจำแนกได้เป็น 2 ประเภท ดังนี้

6.1 ความเชื่อเรื่องไสยศาสตร์และสิ่งเหนือธรรมชาติ กล่าวคือ ภูมินามของหมู่บ้านในจังหวัดลำปางสามารถสะท้อนให้เห็นความเชื่อเรื่องไสยศาสตร์และสิ่งเหนือธรรมชาติต่างๆ ได้ คือ ความเชื่อเกี่ยวกับอาถรรพ์หรือผีที่คอยดูแลปกป้องรักษาซึ่งสถิตอยู่ที่หอประจำหมู่บ้าน ความเชื่อเกี่ยวกับการบนบาน ศาลกล่าวและการแก้บน และความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องความฝัน เช่น “บ้านแม่ช่อฟ้า” ซึ่งเล่ากันว่าในอดีตเกิดความแห้งแล้ง ชาวบ้านจึงบนบานศาลกล่าวไว้ว่าถ้าหากฝนตกน้ำไม่แล้ง ในลำน้ำมีน้ำอยู่ตลอด จะนำช่อฟ้าไปถวายวัด ต่อมาความแห้งแล้งได้หมดไปจริงๆ ชาวบ้านจึงนำช่อฟ้าไปถวายวัดเพื่อเป็นการแก้บน เป็นต้น

6.2 ความเชื่อและค่านิยมเกี่ยวกับมงคลนาม เชื่อกันว่าหากตั้งชื่อหมู่บ้านด้วยคำที่เป็นสิริมงคลก็จะส่งผลให้ผู้อยู่อาศัยในหมู่บ้านนั้นมีความสุขความเจริญตามไปด้วย ทั้งนี้ภูมินามของหมู่บ้านลักษณะดังกล่าวอาจจำแนกตามลักษณะการใช้คำที่มาประกอบในภูมินามได้เป็น 12 รูปแบบ ได้แก่ (1) การใช้คำที่แสดงถึงการพัฒนา คือคำว่า “พัฒนา” หรือ “วัฒนา” เป็นต้นว่า บ้านบอมพัฒนา บ้านปันพัฒนา และบ้านวัฒนา (2) การใช้คำที่แสดงถึงมียศชย คือคำว่า “ชัย” หรือ “โชค” เป็นต้นว่า บ้านโชคชัย บ้านดอนชัยและบ้านปงชัย (3) การใช้คำที่แสดงถึงเงินทองคือคำว่า “ทอง” หรือ “เงิน” เป็นต้นว่า บ้านเวียงทองและบ้านวังเงิน (4) การใช้คำที่แสดงถึงความเจริญก้าวหน้า คือคำว่า “เจริญ” เป็นต้นว่า บ้านทุ่งเจริญ บ้านโป่งเจริญ และบ้านท่าเจริญ (5) การใช้คำที่แสดงถึงความสามัคคีคือคำว่า “สามัคคี” เป็นต้นว่า บ้านใหม่สามัคคีและบ้านหัวทุ่งสามัคคี (6) การใช้คำที่แสดงถึงความสุขและความสงบคือคำว่า “สุข” “สวัสดิ์” และ “สันติ” เป็นต้นว่า บ้าน นาสันติราษฎร์ บ้านสุข

¹⁴ คำว่า “ฟ้อน” เพี้ยนมาจาก “พ้อน”

สวัสดิ์ และบ้านสันติสุข (7) การใช้คำที่แสดงถึงสิ่งที่ดีคือคำว่า “แก้ว” เป็นต้นว่า บ้านดอนแก้ว และ บ้านเด่นแก้ว (8) การใช้คำที่แสดงถึงสิริมงคลและความรุ่งเรืองคือคำว่า “มงคล” “ศรี” “บุญ” และ “เรือง” เป็นต้นว่า บ้านใหม่มงคล บ้านศรีบุญเรือง และบ้านสันบุญเรือง (9) การใช้คำที่แสดงถึงความใหญ่โต ความโดดเด่น และความอุดมสมบูรณ์ คือคำว่า “หลวง” (ใหญ่โต) “เด่น” (โดดเด่น) และ “อุดม” (อุดมสมบูรณ์) เป็นต้นว่า บ้านแม่ทะหลวง และบ้านเด่นอุดม (10) การใช้คำที่แสดงถึงธรรม และพุทธศาสนา เช่น “ธรรม” “ไตรรัตน์” เป็นต้นว่า บ้านดอนธรรม และบ้านร่มไตรรัตน์ (11) การใช้คำมงคลอื่นๆ เช่น บ้านผดุงราษฎร์รังสรรค์ บ้านวังสำราญ และบ้านร่มเย็น (12) การหลีกเลี่ยงใช้คำที่มีความหมายไม่ดี กล่าวคือ บางหมู่บ้านอาจมีชื่อของหมู่บ้านที่มาจากเรื่องราวที่เป็นตำนานนิทานพื้นบ้านหรือเหตุการณ์ที่เป็นประวัติศาสตร์ท้องถิ่น เมื่อนำคำตามเรื่องราวนั้นมาตั้งเป็นชื่อของหมู่บ้านแล้วปรากฏว่าไปพ้องกับคำที่มีความหมายไม่ดี จึงเกิดการเปลี่ยนชื่อใหม่โดยหลีกเลี่ยงคำที่มีความหมายไม่ดีนั้น เช่น บ้านจ้าวพิชัย ซึ่งเปลี่ยนจากคำว่า “จ้าว” ซึ่งหมายถึง โง่ มาเป็น “จ้าว” ที่มีเสียงใกล้เคียงกัน เป็นต้น

7. ลักษณะทางการปกครอง เนื่องจากการแบ่งเขตหมู่บ้านต่างๆ มีความสัมพันธ์โดยตรงกับมิติทางการเมืองการปกครอง ภูมินามของหมู่บ้านจึงเกี่ยวข้องกับลักษณะการปกครองอย่างแนบแน่น ซึ่งภูมินามของหมู่บ้านในจังหวัดลำปางที่สะท้อนให้เห็นลักษณะของการปกครอง อาจจำแนกได้เป็น 4 ประเภท ได้แก่

7.1 การรวมหมู่บ้าน ภูมินามของหมู่บ้านในจังหวัดลำปางบางแห่งสามารถแสดงให้เห็นลักษณะของการปกครองในเรื่องของการก่อตั้งหมู่บ้านซึ่งเกิดจากการนำสองหมู่บ้านมารวมเข้าด้วยกัน เนื่องจากหมู่บ้านลักษณะนี้บางครั้งนำชื่อของทั้งสองหมู่บ้านมารวมเรียกเป็นชื่อหมู่บ้านที่เกิดขึ้นใหม่ เช่น ชุมชนพระแก้ว-หัวข่วง บ้านโฮ้ง-ทะล้า บ้านป่าบง-ฮ่องไฮ และบ้านแพะหนองแดง เป็นต้น

7.2 การแยกหมู่บ้าน เมื่อหมู่บ้านมีจำนวนประชากรเพิ่มมากขึ้นจนดูแลและพัฒนาไม่ทั่วถึงก็อาจมีการแยกหมู่บ้านเพื่อให้มีขนาดเล็กลง จะได้สะดวกในการปกครองและการพัฒนา หรือบางครั้งการแยกหมู่บ้านก็มาจากผลกระทบของนโยบายของรัฐ เช่น นโยบายการจัดตั้งกองทุนหมู่บ้าน และชุมชนเมืองแห่งชาติ (กองทุนเงินล้าน) และโครงการเพื่อพัฒนาศักยภาพหมู่บ้านและชุมชน (กองทุน SML) เป็นต้น ด้วยเหตุนี้ ภูมินามของหมู่บ้านในจังหวัดลำปางที่มาจากจากการแยกเขตการปกครองออกจากหมู่บ้านเดิม จะเป็นร่องรอยเกี่ยวกับประวัติทางการเมืองการปกครองของท้องถิ่นนั้นว่าหมู่บ้านใดเคยรวมอยู่ในเขตปกครองเดียวกับหมู่บ้านใดมาก่อน อีกทั้งยังเป็นการสะท้อนให้เห็นนโยบายของรัฐที่เข้ามามีผลกระทบต่อการปกครองในระดับท้องถิ่น อีกด้วย โดยเมื่อศึกษาภูมินามของหมู่บ้านในจังหวัดลำปางแล้วพบว่าสามารถแสดงให้เห็นถึงลักษณะทางการเมืองการปกครองที่เป็นการแยกหมู่บ้าน โดยลักษณะที่พบจะเป็นภูมินามของหมู่บ้านที่แยกออกมาแต่ยังคงใช้ชื่อหมู่บ้านเดิมหรือบางส่วนของชื่อหมู่บ้านเดิมมาตั้งเป็นชื่อหมู่บ้านใหม่ ทั้งนี้อาจจำแนกออกเป็น 4 ลักษณะได้แก่ (1) การแยกหมู่บ้าน โดยยังคงรักษาชื่อหมู่บ้านเดิมไว้เหมือนเดิม โดยเปลี่ยนแต่เฉพาะเลขหมู่บ้านนั้น เป็นต้นว่า บ้านแม่เชียงรายบน หมู่ 8 ตำบลพระบาทวังตวง อำเภอแม่พริก แยกออกมาจากบ้านแม่เชียงรายบน หมู่ 4 (2) การแยกหมู่บ้านโดยตัดชื่อหมู่บ้านเดิมให้สั้นลง เพื่อใช้เป็นชื่อหมู่บ้านใหม่ที่แยกออกมา เป็นต้นว่า บ้าน

ม่วง หมู่ 6 ตำบลแจ้ห่ม อำเภอแจ้ห่ม ซึ่งแยกออกมาจากบ้านม่วงงาม หมู่ 4(3) การแยกหมู่บ้านโดยแบ่งแยกคำในชื่อหมู่บ้านกัน โดยนำชื่อของหมู่บ้านเดิมมาแบ่งออกเป็นสองส่วน แล้วให้แต่ละหมู่บ้านที่แยกออกไปนั้นได้ใช้เป็นชื่อหมู่บ้านใหม่ เป็นต้นว่า “บ้านถ้ำหลวง” แยกเป็น “บ้านถ้ำ” กับ “บ้านหลวง”(4) การแยกหมู่บ้านโดยใช้ชื่อหมู่บ้านเดิมรวมกับคำอื่นๆ เช่น บ้านแม่เลี้ยงพัฒนา แยกออกมาจากบ้านแม่เลี้ยง บ้านหลุกได้แยกออกมาจากบ้านหลุก หรือบ้านนาคตพะแยกออกมาจากบ้านนาคต เป็นต้น โดยคำที่นำมารวมตั้งเป็นชื่อหมู่บ้านใหม่มักเป็นคำมงคล คำบอกทิศทางหรือตำแหน่งที่ตั้ง และคำบอกลักษณะอื่นๆ ของหมู่บ้านหรือชุมชน

7.3 การตั้งหมู่บ้านใหม่ ภูมินามของหมู่บ้านสามารถแสดงให้เห็นลักษณะ

การปกครองที่เกี่ยวกับตั้งหมู่บ้านใหม่ ทั้งหมู่บ้านที่เกิดมาจากการรวมตัวของชาวบ้านแล้วตั้งหมู่บ้านขึ้นมาในพื้นที่ใหม่ หรือเกิดจากการแยกตัวออกมาจากหมู่บ้านเดิมกลายมาเป็นหมู่บ้านใหม่ โดยคำที่ใช้เพื่อประกอบกับภูมินามของหมู่บ้านลักษณะนี้ได้แก่คำว่า “ใหม่” เช่น บ้านใหม่ บ้านใหม่รัตนโกสินทร์ และบ้านแพะใหม่ เป็นต้น

7.4 การแสดงถึงเขตการปกครอง หมู่บ้านที่ตั้งอยู่ในเขตการปกครองใด เป็นต้นว่าตั้งอยู่ในเขตหรือใกล้เคียงกับหมู่บ้าน ตำบล หรืออำเภอใด บางครั้งก็นิยมตั้งชื่อหมู่บ้านให้สอดคล้องหรือมีลักษณะคล้ายคลึงกับเขตการปกครองนั้น เพื่อแสดงให้รู้ว่ามีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับหรืออยู่ในเขตการปกครองดังกล่าว โดยอาจใช้คำที่มีอยู่ในชื่อหมู่บ้าน ตำบล หรืออำเภอ มาเป็นส่วนหนึ่งในการตั้งภูมินาม เช่น บ้านศาลาไชย หมู่ 2 ตำบลศาลา อำเภอเกาะคาซึ่งเดิมชื่อว่า “บ้านท่าไม้ศรี” ต่อมาเมื่อมีการแบ่งเขตการปกครองจากตำบลเกาะคา มาตั้งเป็นตำบลศาลา ทางราชการจึงเปลี่ยนชื่อหมู่บ้านในละแวกใกล้เคียง ให้ขึ้นต้นด้วยคำว่า “ศาลา” เหมือนๆ กัน เป็นต้น

สรุปผลการวิจัย

1. สรุปผลการวิจัย

จากที่กล่าวมาทั้งหมดสรุปได้ว่า ลักษณะภาษาของภูมินามหมู่บ้านในจังหวัดลำปางนั้น ประกอบด้วยคำมูล 1 - 7 คำ ที่พบมากที่สุดคือชื่อที่ประกอบด้วยคำมูล 2 คำ โครงสร้างภายในคำประกอบด้วย “คำหลัก” “คำหลัก+คำขยาย” “คำหลัก+ คำหลัก” และ “คำขยาย+คำหลัก” ส่วนโครงสร้างทางความหมายของภูมินามหมู่บ้าน พบว่าศัพท์หลักและศัพท์ขยายมีความหมาย 18 กลุ่มตรงกัน ความหมายที่พบมากที่สุดของศัพท์หลัก คือ “ลักษณะทางภูมิศาสตร์” และความหมายที่พบมากที่สุดของศัพท์ขยาย คือ “พืช” เมื่อนำความหมายของศัพท์หลักและศัพท์ขยายกลุ่มเดียวกันมาจับความถี่รวมกัน พบว่าความหมาย “น้ำและแหล่งน้ำ” ปรากฏบ่อยที่สุด รองลงมาคือ “พืช” นอกจากนี้เมื่อนับความถี่ของรูปศัพท์ทั้งหมดแล้ว พบว่ารูปศัพท์ที่พบมากที่สุด คือ “แม่” รองลงมาคือ “ทุ่ง” “นา” “ท่า” และ “พัฒนา” ตามลำดับ นอกจากนี้ภูมินามของหมู่บ้านยังมีคุณค่าในแง่ที่สามารถสะท้อนให้เห็นลักษณะต่าง ๆ ของจังหวัดลำปางได้ ทั้งลักษณะทางกายภาพ ตลอดจนสภาพทางสังคมและวัฒนธรรม

งานวิจัยนี้แม้ว่าจะมีลักษณะการศึกษาวิเคราะห์บางส่วนที่คล้ายคลึงกันบ้างกับงานวิจัยเกี่ยวกับภูมินามที่มีอยู่แล้ว แต่อย่างไรก็ตามการศึกษาภูมินามของหมู่บ้านในเขตภาคเหนือตอนบนอย่างละเอียดเช่นนี้นับว่าแตกต่างกับผลการศึกษาที่มีอยู่เดิม นอกจากนี้ผู้วิจัยยังได้ใช้ข้อมูลและเรื่องราวที่เก็บได้จากภาคสนามมาเป็นส่วนประกอบหลักในการวิเคราะห์ซึ่งแตกต่างกับการศึกษาภูมินามที่มีมาแต่เดิมที่มักมุ่งเน้นศึกษาเฉพาะคำที่นำมาประกอบภูมินามเป็นหลัก ทำให้ผลการวิจัยเรื่องนี้ปรากฏคุณค่าด้านต่างๆ ของภูมินามหมู่บ้านอย่างชัดเจนยิ่งขึ้น ทั้งนี้การศึกษาภูมินามของหมู่บ้านนับเป็นการสร้างองค์ความรู้จากท้องถิ่น ซึ่งจะทำให้ชุมชนในจังหวัดลำปางตระหนักถึงคุณค่าของท้องถิ่นของตน อีกทั้งหน่วยงานต่างๆ ก็สามารถนำไปใช้ประโยชน์ต่อไปได้

2. ข้อเสนอแนะ

ในการศึกษาวิจัยครั้งต่อไป ผู้ที่สนใจอาจใช้ผลงานการวิจัยนี้เป็นแนวทางในการศึกษาภูมินามของหมู่บ้านในจังหวัดอื่นๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเขตภาคเหนือตอนบน เพื่อที่จะแสดงให้เห็นลักษณะและคุณค่าของภูมินามของหมู่บ้านภาคเหนือทั้งหมดในภาพรวมอย่างชัดเจนยิ่งขึ้น

เอกสารอ้างอิง

- [1] กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย. (2546). *ทำเนียบท้องที่พุทธศักราช 2546 เล่ม 2*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์อสาธิตาติดินแดน กรมการปกครอง.
- [2] ชัชวดี ศรีลัมพ์. (2545). ภาษากับความหมาย. ใน *ภาษาศาสตร์เบื้องต้น*. กรุงเทพมหานคร : ภาควิชาภาษาศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- [3] ปราณี กุลละวณิชย์.(2535).ชื่อหมู่บ้านในมณฑลทวายและภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- [4] ไพฑูรย์ ปิยะปกรณ. (2537, กรกฎาคม – ธันวาคม). ภูมินามการตั้งถิ่นฐานหมู่บ้านชนบทในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ: วิเคราะห์รูปแบบทางภูมิศาสตร์ของนามทั่วไป. *วารสารภาษาและวัฒนธรรม*, 13(2), 49–60.
- [5] มณีปิ่น พรหมสุทธิรักษ์. (2539–2540).การตั้งชื่อท้องที่ของไทย. *วารสารอักษรศาสตร์มหาวิทยาลัยศิลปากร* 19(1-2), 114-120.
- [6] ราชบัณฑิตยสถาน. (2546). *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542*. กรุงเทพมหานคร: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์.
- [7] วรรณ นาวิกุล และคณะ. (2547). *รายงานการวิจัยเรื่องชื่อบ้านนามเมืองจังหวัดตรัง*. กรุงเทพมหานคร : ภาควิชาวรรณคดี คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

- [8] สุจิตต์ลักษณ์ ดีผดุง. (2543, มกราคม – มิถุนายน). ชื่อหมู่บ้านในจังหวัดนครปฐม. *วารสารภาษาและวัฒนธรรม* 19(1), 51-75.
- [9] _____. (2547). ชื่อหมู่บ้านในภูมิภาคตะวันตกของประเทศไทย: กาญจนบุรี นครปฐม ประจวบคีรีขันธ์ เพชรบุรี ราชบุรี สุพรรณบุรี สมุทรสงคราม สมุทรสาคร. นครปฐม: สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล.
- [10] สุพัตรา จิรนนทนาภรณ์ และอัญชลี สิงห์น้อย. (2547). *ภูมินามของหมู่บ้านในเขตภาคเหนือตอนล่าง*. รายงานการวิจัย สาขาวิชาภาษาศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร.
- [11] สุริย์รัตน์ หาญคำ. (2535). *ภูมินามท้องถิ่นจังหวัดลำปาง*. ลำปาง: ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดลำปาง ศูนย์ศิลปวัฒนธรรม วิทยาลัยครูลำปาง สหวิทยาลัยล้านนา.
- [12] สุวิไล เปรมศรีรัตน์ และสุชุมาวดี ขำหิรัญ. (2527). *ชื่อหมู่บ้านของอำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์*. นครปฐม : สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล.
- [13] เสน่หา บุญยรักษ์ และทิพย์สุตา นัยทรัพย์. (2542). *ภูมินามจังหวัดพิษณุโลก.โครงการศึกษาค้นคว้าวิจัยทางวัฒนธรรม สำนักศิลปวัฒนธรรม สถาบันราชภัฏพิบูลสงครามพิษณุโลก*.
- [14] อมรา ประสิทธิ์รัฐสินธุ์. (2546). *อรรถศาสตร์ชาติพันธุ์ : วิธีการศึกษาภาษาเพื่อเข้าถึงระบบปริชาณของมนุษย์*. ใน เอกสารประกอบการประชุมประจำปีทางมานุษยวิทยา ครั้งที่ 2 เรื่องชาติและชาติพันธุ์ วันที่ 26 - 28 มีนาคม 2546.
- [15] อุดม รุ่งเรืองศรี. (2547). *พจนานุกรมล้านนา – ไทย ฉบับแม่ฟ้าหลวง*. พิมพ์ครั้งที่ 2. เชียงใหม่: โรงพิมพ์มิ่งเมือง.